

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

**ENKOLPIA VELKÉ MORAVY – KŘÍŽKY
S FIGURÁLNÍ MOTIVIKOU**

Bakalářská diplomová práce

KATEŘINA PORTEŠOVÁ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ing. Pavol Černý

Olomouc 2021

Čestné prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci, na téma ‘Enkolpia Velké Moravy – křížky s figurální motivikou‘ v celkovém rozsahu 73 490 znaků včetně mezer, vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedla jsem veškerou použitou literaturu a podklady.

V Olomouci dne 24. 6. 2021

.....

Kateřina Portešová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Ing. Pavolu Černému za ochotný přístup, cenné rady a odborné vedení mé práce. Zároveň bych také ráda poděkovala pracovníkům odborných pracovišť za poskytnutí potřebných dokumentů. Mé velké díky také patří mé babičce, která mě od mala vedla k výtvarnému umění a její historii.

Obsah

1 Úvod a vývoj bádání.....	6
2 Stručný kulturně historický nástin doby vlády Mojmírovců (náboženská situace a příchod věrozvěstů)	9
2.1 Kultura Byzance	12
3 Typy enkolpia a zobrazení Krista v době raného křesťanství	17
4 Řemeslná práce slovanských klenotníků Velké Moravy (Technika a Styl).....	22
5 Jednotlivé nálezy	24
5.1 Oblasti zájmu – Vybraná Velkomoravská sídla	24
5.2 Česká republika.....	26
5.2.1 Kraj Jihomoravský.....	26
5.2.1.1 Okres Hodonín.....	26
5.2.1.1.1 Mikulčice (Valy) – Stříbrný křížek	26
5.2.1.1.2. Mikulčice (Valy) – Olověný křížek.....	27
5.2.1.1.3 Mikulčice (Valy) – Fragmenty dvou olověných křížků	27
5.2.1.2 Okres Břeclav	27
5.2.1.2.1 Dolní Věstonice (Písky) – Olověný křížek.....	27
5.2.2 Kraj Zlínský	27
5.2.2.1 Okres Uherské Hradiště.....	27
5.2.2.1.1 Sady (Uherské Hradiště) – Olověný křížek s řeckým nápisem	27
5.2.2.1.2 Uherské Hradiště – Olověný křížek (Otokarova Ulice).....	28
5.2.2.1.3 Uherské Hradiště – Bronzový křížek (Hradební Ulice)	28
5.2.2.1.4 Staré Město (Na Dvorku) – Olověný křížek.....	29
5.3 Slovensko.....	29
5.3.1 Kraj Trnavský	29
5.3.1.1 Okres Galanta	29
5.3.1.1.1 Veľká Mača – Bronzový křížek s motivem Svaté Trojice (?).....	29
5.3.1.2 Okres Senica	31
5.3.1.2.1 Dojč – Olověný křížek.....	31
5.3.2 Kraj Nitrianský	31

5.3.2.1 Okres Šaľa	31
5.3.2.1.1 Trnovec nad Váhom – Enkolpion.....	31
5.3.2.2 Okres Zlaté Moravce	32
5.3.2.2.1 Zlaté Moravce – Pektorální zlatý křížek.....	32
5.3.2.3 Okres Komárno	32
5.3.2.3.1 Hurbanovo – Bronzový náprsní křížek.....	32
5.3.3 Kraj Trenčinský	32
5.3.3.1 Okres Nové Město nad Váhom	32
5.3.3.1.1 Bošáca (ZemianskoPodhradie) – Olověný křížek	32
Závěr	33
Katalog	34
Seznam použitých zkratk	41
Seznam použité literatury	42
Internetové zdroje	43
Seznam obrázkové přílohy	44
Obrázková příloha	45
Anotace	52

1 Úvod a vývoj bádání

Jak uvádí Josef Poulík ve své knize,¹ po konci války v roce 1945 se otevřelo více možností pro rozvoj kultury a hospodářství. Jedním z příkladů využití nově získané svobody byl archeologický výzkum Viléma Hrubého na Starém Městě u Uherského Hradiště.² Skrz tento a další archeologické průzkumy došlo, mimo jiné, k nálezům předmětů mého bádání. Enkolpia nalezená na území Velké Moravy v oblastech Moravy a Slovenska, představují hmotné památky rozdílné kvalitou, zachované v nevysokém počtu. Přes tyto nálezy je však možné studovat tamější kulturu doby.

S příchody lidí různých kultur na území Velké Moravy, například kupci či misionáři jak ze západu, tak z východu, se ke slovanským kmenům žijícím na území Velké Moravy plynule dostávaly prvky a vzory cizích kultur. V archeologických nálezech nacházíme důkazy působení řemeslníků, šperkařů z jiných kultur a doklady o přebírání stylů jimi přinášnými.

Hlavním bodem při hledání vlivů cizích kultur na styl a provedení nalezených kovových křížků na velkomoravském území s přihlédnutím k nálezům s podobnou námětovou tematikou je propojení říše Velké Moravy a říše byzantské, podnícené příchodem Cyrila a Metoděje s darem liturgie srozumitelné pro místní slovanské obyvatelstvo. Tento velký milník v historii přijetí křesťanství na našem území a jeho šíření po státě s převážně pohanským obyvatelstvem byl ve svém nitru politickým krokem, který však otevřel dveře byzantskému stylu k možné asimilaci s místními tradicemi. Tyto skutečnosti se předkládaná práce snaží prokázat a příklady uvést právě v archeologických nálezech jako hmatatelných důkazech.

Zájem o Velkou Moravu se týkal historických souvislostí doby a umělecké produkce Slovanů žijících na tomto území, mezi nejznámější a nejrozšířenější díla týkající se dané problematiky patří kniha *Velká Morava: doba a umenie*,³ od autorů Jána Dekana a Josefa Poulíka, která nabízí perfektní seznámení jak s dobou, tak s uměním Velké Moravy. Josef Poulík, archeolog a odborník na Mikulčické Valy, je rovněž autorem již

¹ Josef Poulík, *Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských*, Praha 1975.

² Vykopávky v tomto Velkomoravském centru započaly v roce 1948, po sérii dřívějších nálezech provedených pod neoficiálním výzkumem. Poulík (pozn. 1), s. 12.

³ Ján Dekan – Josef Poulík, *Velká Morava: doba a umenie*, Bratislava 1985.

výše zmiňované knihy, *Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských* (viz pozn. 1) či *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha 1985⁴.

Vývoj bádání se svými začátky v poválečné době pokračuje v pracích novodobějších badatelů a ve výstavách jimi zprostředkovaných. Nejnovější velká publikace zabývající se uměním a dobou Velké Moravy pochází z roku 2014 s výstavou putující v rozmezí roků 2014–2015 přes Brno do Prahy a následně do Bratislavy – Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014.⁵ Tato publikace obsahuje a shrnuje nové poznatky velkomoravské problematiky a pokrývá mnohá témata. Jeden z autorů příspěvků v této publikaci je i Vladimír Vavřínek zabývající se ve svých pracích antickými tradicemi a byzantským vlivům,⁶ což je rovněž součástí mé bakalářské práce. Rovněž se podílel na knize *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*.⁷

V knize *Cyriometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*⁸ věnuje Pavel Kouřil úsek práce rozboru a výpisu moravským křížkům. Co se Byzantského umění a kultury týká, k novějším velkým publikacím se řadí katalogy výstav v Metropolitním muzeu v New Yorku – *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261*.⁹ a *Byzantium: Faith and Power (1261-1557)*¹⁰. K významným badatelům zabývajícím se kulturou a uměním Byzantské říše byl David Talbot Reis.¹¹ Vlivem kultury Byzantské říše na západní umění se zabýval například Otto Demus.¹²

Hlavním zájmem této práce jsou nálezy ranně křesťanských křížů, přesněji se jedná o enkolpia. Křížkům Velké Moravy se především věnuje Zdeněk Kladica nabízející jejich výčet, místo uložení a popis¹³ či pohledu na problematiku skrze optiku dobových řemeslníků.¹⁴ Ke studii této problematiky, s ohledem na možný byzantský vliv

⁴ Bohuslav Chropovský – Josef Poulik, *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha 1985.

⁵ Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014.

⁶ Vladimír Vavřínek, Antické tradice na Velké Moravě, *Filozofické listy*, č. 3, 1978.

⁷ Vladimír Vavřínek, *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha 2013.

⁸ Pavel Kouřil, Archeologické doklady křesťanství v památkách hmotné kultury 9. až 10. století na Moravě se zaměřením na křížky, in: Pavel Kouřil a kol., *Cyriometodějská misie a Evropa -1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno 2014, s. 105.

⁹ Helen C. Evans – William D. Wixom (edd.), *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, New York 1997.

¹⁰ Helen C. Evans (ed.), *Byzantium: Faith and Power (1261-1557)*, New York 2004.

¹¹ David Talbot Reis, *Byzantské umenie*, Bratislava 1968.

¹² Otto Demus, *Byzantine Art and the West*, New York 1970.

¹³ Zdeněk Kladica, Náboženství a kult, jejich odraz a archeologických pramenech, in: Bohuslav Chropovský – Josef Poulik, *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha 1985.

¹⁴ Zdeněk Kladica, *Práce klenotníků na slovanských hradištích*, Praha 1974.

zprostředkovaný obchodními a politickými styky s východem, je důležitá práce *Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV.–X. století*, Praha 1930.¹⁵ Lubor Niederle, autor této publikace věnuje, pozornost šperkům a technikám práce byzantských zlatníků a řemeslníků v ohledu na kultury se kterými byla byzantská říše ve styku.

Studii křížků nalezených na území dnešního Slovenska se věnuje například Títus Kolník.¹⁶

Otázky byzantských prvků v nálezech šperků a jiných archeologických památkách se objevovaly již od samého začátku zájmu o problematiku. Samotný Lubor Niederle se ve své práci *Byzantský šperk v Čechách a na Moravě*¹⁷ vyjadřuje k malému množství nálezů vykazující známky byzantského stylu.¹⁸ Nepopiratelným faktem, ale zůstává, že byzantskou všeslovanskou kulturu Velké Moravy obohatila. K problematice byzantského šperku se vyjadřovali i další badatelé¹⁹, ale jejich primární záběr obsahu jsou šperky a kovové ozdoby s pouze minimálním zaměřením na křížky.

Vlivy Byzantské říše na kulturu Českých zemí rozebírá ve své práci i Petr Balcárek, ve které pokrývá dobu od 4. do 15. století.²⁰

Kvůli současné situaci se mi bohužel nepodařilo obstarat a včas si prostudovat určité tituly. Jedná se o tituly Lukáš Roganský, *Signa Christiana. Artefakty kresťanského rázu z poslednej tretiny prvého tisícročiamedzi Čechami a Potisím*, Nitra 2009. – Etela Studeníková – Lev Zachar, *Zborník práce L'udmile Kraskovskej*, Bratislava 1984. – Oldřich Bárta, *Almanach Velká Morava*, Brno 1965.

Vlivem situace jsem nebyla schopná prohlédnout si nálezy na vlastní oči.

¹⁵ Lubor Niederle, *Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV.–X. století*, Praha 1930.

¹⁶ Títus Kolník, Ikonografia, datovanie a kultúrno-historický význam enkolpiónu z Veľkej Mače, *Slovenská Archeológia* XLII, č. 1, 1994.

¹⁷ Lubor Niederle, Byzantské šperky v Čechách a na Moravě, *Památky Archeologické* XXXV., 1927.

¹⁸ Niederle (pozn. 17), s. 338–339 – „Je známo, že byla u nás před lety doba, kdy se z důvodů vlasteneckých počala pěstovati jakási byzantomanie. Dovožovalo se, že na nás Cařihrad působil mnohem více, než se soudí, nejen příchodem věrozvěstů, ale i mimo ně jinými přímými vlivy kulturními, např. i uměleckými. Ne na západě u Franků a Sasů, ale na východě v Byzanci jest hledati původ staré české a slovanské kultury. Tato teorie ujala se v letech osmdesátých hlavně na Moravě, v archeologické škole musea olomouckého, v jejíž čele stáli jako propagátoři zprvu J. Havelka, později P. Ing. Wurm. Ale i v Čechách měla své stoupence.“ Ibidem cit. s. 338–339.

¹⁹ V. Hrubý, M. Šolle, R. Turek, Jovan Kovačovič, M. Coovičová – Ljubinkovičová.

²⁰ Petr Balcárek, *České země a Byzanc, problematika byzantského umělecko-historického vlivu*, Olomouc 2009.

2 Stručný kulturně historický nástin doby vlády Mojžírovců (náboženská situace a příchod věroznámů)

Slovanské osídlení na území Velké Moravy nacházíme již v 8. století, a to díky archeologickým nálezům podél řeky Moravy dokládající existenci Slovanských hradišť, přičemž status hlavního hradiště s velkou pravděpodobností patřil Mikulčicím.²¹

První písemné zmínky však pocházejí až z 9. století. Jedná se o zápis z franského sněmu. „*Na slavnostním shromáždění v r. 822 ve Frankfurtě slyšíme opět, že se k císaři Ludvíku Pobožnému dostali také zástupci Bodrců, Srbů, Lutieů, Čechů, Moravanů, Braničevců a vedle nich i Avarů, přinesli mu dary.*“²² Velká Morava je písemně zmíněna až v roce 930. Kníže Mojmír (830–846) se v té době nacházel ve sporu s nitranským knížetem Pribinou, i když spor možná není tím správným slovem. Když Mojmír v roce 831 přijímá křesťanství a s ním symbolicky, i ostatní Moravané, upevňuje si tak mocenské postavení nad ostatními knížaty. Vyhnání Pribiny tedy teoreticky nepředcházela válka s ním, ale spíše jeho soud a to kvůli vnitřním rozepřím - jak uvádí Dušan Třeštík. Archeologické nálezy nenaznačují, že by Pribina a jeho rod pocházel z Nitry, podle Dušana Třeštíka je tedy možné, že se na Nitru dostal Pribina jako moravský kníže v druhé fázi moravské expanze na Slovensko.²³

Rostislav I. (848–870), jako nástupce Mojžíra I., usiloval o dosažení církevní provincie, nezávislé na vlivech západu. Z tohoto důvodu vyslal poselstvo k byzantskému císaři Michalovi III.²⁴ Za jeho vlády se musela Velká Morava potýkat s útoky Východofrancké říše. Rostislav se proto v roce 861 spojuje s Karlomanem/Karolomanem, synem Ludvíka II. Němce ve snaze jej přemoci. Karlomanova vzpoura, ale byla pokořena již v roce 863.²⁵ Roku 864 je Rostislav uvězněn v obložení Ludvíka II. Němce na hradě Dowin²⁶ a je přinucen uzavřít mír.²⁷ Rostislav si díky zkušenostem nabytých v konfliktu s Ludvíkem Němcem uvědomil, že

²¹ Další hradiště byla nalezena ve Starém Městě u Uherského Hradiště a v Olomouci. V Čechách nebyla doložena žádná hradiště se stejně velkým významem, jako měla ta Moravská a na Slovensku se nevyskytují v 8. století hradiště žádná. Dušan Třeštík, *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – 817*, NLN 2010, s. 107–109.

²² Bohumil Zlámal, *Příručka českých církevních dějin*, Olomouc 1949, cit. s. 13.

²³ Třeštík (pozn. 21), s. 130–131.

²⁴ Vladimír Vavřínek, Křesťanské a byzantské misie na Velké Moravě, in: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 79–82.

²⁵ Zlámal (pozn. 22) s. 16–17.

²⁶ Jiný název pro hrad Děvín, sloužící jako ochranný hrad před Avary v 8. století. Není jisté, který Děvín. Jestli ten u Bratislavy nebo u Brna. – Třeštík (pozn. 21), s. 107. – Zlámal (pozn. 22), s. 16–17.

²⁷ Zlámal (pozn. 22), s. 16–17.

jedinou možností pro dosažení autonomní vlády nad svým územím, je spojení s mocnou říší s velkým vlivem, čehož bylo možné dosáhnout skrze optiku církevního vlivu.²⁸

Církevní rozložení, pro oblasti se slovanským osídlením vznikla již v roce 803, kdy byla přijata Karlem Velikým. Jako dělivá čára, sloužila říčka Dráva/Araba. „1. *Všechny kraje jižně od Drávy připadají Akvileji. Území mezi Drávou, Dunajem /směrem na východ/ a pravým břehem Ráby připadne Solnohradu. 3. Panonské území na levém břehu rábském bude misijním územím biskupství pasovského. 4. Končiny severně od vtoku Réby do Dunaje /dnešní Slovensko/ dostane biskupství řezenské.*“²⁹ Morava a Slovensko tedy připadalo pod Pasov a Čechy pod Řezno.³⁰ První misionářské snahy Čech a Moravy započaly již s výše zmíněným rokem 803, ale i přes úsilí franských misionářů obyvatelstvo přetrvávalo pohanské. Antropomorfní náboženství starých Slovanů a jeho zvyky bylo těžké vymýtit a některé praktiky později asimilovaly s tradicemi křesťanskými.

V době příchodu Konstantina a Metoděje se o pokřesťanštění pokoušeli misionáři ze západu³¹ s možnou misijní činností anglosasů, s argumenty pro tuto skutečnost nalezenou v kostele „Na Dílech u Božího syna“ v Modré.³²

Mojmírovým křtem v roce 831 začíná být citelně viditelný pokrok ke christianizaci Slovanstva žijícího na Velké Moravě. Pokrok, který hypoteticky vrcholí příchodem Konstantina Cyrila³³ a Metoděje. Bratři přicházejí na prosbu Rostislava I. byzantskému císaři Michalovi III v roce 863.³⁴ Bratři ze Soluně spolu na Velkou Moravu mimo liturgie přinesli i dary od Michala III. ze skladišť na císařské poklady. Tato skladiště se

²⁸ Dekan – Poulík (pozn. 3), s. 160.

²⁹ Zlámal (pozn. 22), cit. s. 14.

³⁰ Zlámal (pozn. 22), s. 14.

³¹ Oblast Starého Města u Uherského hradiště na tzv. Sadová nebo Metodějově výšině byla použita jako místo výstavby sakrálních objektů. „Zřejmě za přispění misionářů příšlých z bavorské církevní provincie a ze severní Itálie (Aquileia), byl na ni vystavěn kostel s půdorysem ve tvaru kříže a s mohutnou kvádrovou věží, kolem něhož a také do jeho interiéru byly brzy zahloubeny hroby významných pokřtěných Moravanů, např. hrob. 119 se zbraněmi západního původu.“ Luděk Galuška, Staré Město – Uherské Hradiště, in: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 179, cit. s. 179. – Na pohřebišti v blízkosti výše zmíněného kostela byl nalezen olověný křížek [5].

³² Jan Royt, *Románské změní v Evropě - 2 část; Velká Morava; Románské umění v Čechách*,

https://www.youtube.com/watch?v=Y1a6EaEU_2c, vyhledáno 10. 5. 2021. – „*Ranou dataci tohoto kostela, zasvěceného zřejmě sv. Janu, dokládá hrob č. 22, v němž byl pohřbený muž vybaven dvěma opasky, jedním s litým nákončím avarského typu, druhý pak s pozlaceným nákončím karolinským a se třemi železnými záponkami ve tvaru ptáčků.*“ Galuška (pozn. 31), cit. s. 180.

³³ Pozn. později pouze Konstantin.

³⁴ Dekan – Poulík (pozn. 3), s. 160.

nacházela ve Fylaku, Idiku, Vestiariu a Koitoně.³⁵ Legenda Životů Konstantina a Metoděje tuto skutečnost také zmiňuje, „*Hľa tu máš mnohé dary, vezmi svojhobrata, opáta Metoda, a chod! Lebo vy ste Solúňania a Solúňania všetci čisto po slovansky hovoria.*“³⁶. V tomto spise vycházejícího ze staroslovanských textů popisuje životy bratří a jejich úspěchy ještě před tím než jsou povoláni na Velkou Moravu až po jejich smrt. *Legenda Životů Konstantina a Metoděje* byla zřejmě sepsána žáky obou bratří. Autoři jsou nejistí, ale je možné předpokládat, že autorem Života Konstantina byl sv. Kliment Ochridský a autorem Života Metoděje sv. Gozard.³⁷

Rostislavovým nástupcem a dřívějším spoluvládcem byl Svatopluk I. (873–894). Za Svatoplukovy vlády došlo ke sjednocení slovanským kmenů (genes) pod jeden územní celek – Velkou Moravu.³⁸

V legendě Život Metoděje se autor k pobytu bratrů na Velké Moravě vyjadřuje stručně „*A keď prešli tri roky, potom čo vyučili učeníkov, vrátili sa z Moravy.*“³⁹ Žáci Konstantina a Metoděje pokračovali v práci svěřené jim svými učiteli, zatímco soluňští bratři podstoupili svou cestu do Itálie ve snaze obhájit slovanský jazyk v liturgické tradici.

Před smrtí (14. 2. 869) Konstantin přijímá jméno Cyril. Jeho tělo je nakonec vloženo do kostela sv. Klimenta, a to i přes protesty Metoděje s žádostí o odvezení a uložení bratrova těla ve svém klášteře.⁴⁰ Metoděj při návratu na Velkou Moravu tráví se svými studenty nějaký čas pod ochranou knížete Kocela, u kterého v Nitře přebýval, než odešel do Říma, kde mu byl udělen biskupský titul. Metoděj však padl v nemilost Ludvíku Němci, a ten ho nechal po dobu dva a půl roku věznit. Po propuštění s pomocí papeže Jana VIII. se Metoděj znovu navrátil ke Kocelovi.⁴¹ „*Stalo se teda, že Moravania vyhnali vrtkých nemeckých kňazov, ktorí žili u nich, lebo spoznali, že im neprajú, ale robia proti nim nástrahy. A k Apoštolskému poslali túto prosbu: Pretože aj*

³⁵ Neiderle (pozn. 15), s. 6.

³⁶ Štefan Vragaš, *Život sv. Konštantína Cyrila a Život sv. Metoda*, Martin 1991, cit. s. 80.

³⁷ Vragaš (pozn. 36), s. 27–28.

³⁸ Třeštík (pozn. 22), s. 200.

³⁹ Vragaš (pozn. 36), cit. s. 80.

⁴⁰ Vragaš (pozn. 36), s. 64–70 – „*Matka nás zapřísahala, aby toho z nás, ktorýsa jako prvý odoberie na večnosť, druhý bratpriniesol do svojhovlastného kláštiera a tam ho pochoval.*“ Ibidem, cit. s. 69.

⁴¹ Vragaš (pozn. 36), s. 82–83.

*prv naši otcovi prijalikrst od svatého Petra, daj nám preto Metoda za arcibiskupa a učiteľa.*⁴²

Metoděj umírá 6. 4. 885, jako biskup, který měl pod svou správou kostely a duchovní místa území Velké Moravy.⁴³

Ve stejném roce jsou vyhnáni jeho učedníci a navrátili se „němečtí kněží“ pod správou nitranského biskupa Wichinga, kterého nechal papež na Svatoplukovu žádost vysvětit.⁴⁴ Podle citace ze zprávy papeže Jana VIII. – jak zmiňuje Josef Poulík – je patrná Svatoplukova náklonnost k liturgii vedené v latinském jazyce: *„A keď sa tebe a tvojim veľmožom páči počúvať omše radšej v latinskom jazyku, prikazujeme, aby sapre teba omšové obrady odbavovali po latinsky.*⁴⁵

Trvání Velké Moravy končí s vládou Mojmíra II. (894–906) v roce 906, pod útoky maďarských vojsk.⁴⁶ Po smrti Mojmíra II. se politické a kulturní centrum přesouvá do Čech (viz kap. 5.1).

2.1 Kultura Byzance

Byzantská kultura vznikala působením vlivů nespočtu rozličných kultur, a to díky stykům jak obchodním, tak válečným. Poloha státu na hranici Evropy a Asie nabízela správný prostor pro přebírání technik, stylů a také jejich další distribuci.⁴⁷ Umění byzantského stylu vznikalo i v místech pod kulturním vlivem říše – Balkán, Ukrajina, Rusko, Kavkaz.⁴⁸

Inklinace k orientálnímu cítění je patrná v období 6. a 7. století. Období začínající vládou císaře Justiniána (527–565), kdy byl vkus orientu zprostředkovaný řeckými kulturními centry v Egyptě, Malé Asii a Sýrii, přičemž Sýrie v 4. a 6. století sama mění své umělecké cítění a tíhne k ornamentalitě dekorační architektury. Například k technice mozaiky s mistry pocházejícími z Předního východu, Antiochie.⁴⁹

⁴² Vragaš (pozn. 36), cit. s. 83.

⁴³ Vragaš (pozn. 36), s. 87–90. – Místo jeho posledního odpočinku nebylo doposud nalezeno. – Jeho arcidiecezi mělo podle listiny papeže Hadriana (869) tvořit Rastislavovo knížectví, Svatoplukovo a Kocelovo. Peter Bednár – Matej Ruttkay, Nitra, Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 233.

⁴⁴ Dekan – Poulík (pozn. 3), s. 165–166.

⁴⁵ Dekan – Poulík (pozn. 3), cit. s. 166.

⁴⁶ Dekan – Poulík (pozn. 3), s. 166.

⁴⁷ Niederle (pozn. 15.), s. 5.

⁴⁸ Andreas Kulzer, *Byzanc: dějiny – společnost – kultura*, Červený Kostelec 2016, s. 157.

⁴⁹ Niederle (pozn. 15.), s. 6–9. – Kulzer, 2016, (pozn. 48), s. 158.

Důležitou kapitolou, i když pouze zběžně nastíněnou, pro umění a zobrazování představuje ikonoklastická reforma zavedená císařem Lvem III. (726), který se jako politický činitel hlásil k názoru stavicímu se proti zobrazování, považoval zobrazování ikon za hřích, kvůli kterému Byzantská říše prohrává bitvy s Araby v 8. století.⁵⁰ Modlářství, které spatřoval v uctívání a zobrazování ikon započalo odstraněním portrétu Krista z Bronzové brány do císařského paláce. „*Dav pobouřených žen v tom však skupině vojáků, kteří to měli provést, zabránil a velícího důstojníka přímo ubil.*“⁵¹ Po této události počkal s dalšími zásahy až do roku 730, kdy nechal odstranit ikony z veřejných míst a nakázal přemalovat nástěnné malby s lidskými postavami. Odpor Říma k podobnému jednání zastával jak Řehoř II., tak Řehoř III., oba vyjádřili svůj nesouhlas s Lvovým ediktem.⁵² Lvův syn, Konstantin V. pokračoval v otcových snahách mnohem razantněji. Mimo ničení ikon rozkázal i pronásledování svých odpůrců, a to převážně mnichů. Byly ničeny kláštery nebo byl měněn jejich účel na profánní budovy.⁵³

Konec ikonoklasmu a návrat k uctívání ikon přichází s rokem 843, kdy manželka Theofila Theodora, jako regentka, svolala za podpory církevních hodnostářů 11. března 843 synodu odsuzující ikonoklasmus za herezi.⁵⁴ Po ukončení ikonoklastických snad nastává v 10. století pro byzantské umění „makedonská renesance“ – návrat k zobrazování antických praktik zobrazování a pojmání mýtů.⁵⁵ Povolení zobrazování pomohl s vývojem byzantské malby, která s 9. stoletím nachází své stylové centrum v Konstantinopoli, namísto jiných kulturních center.⁵⁶ „*Tehdy se také rodí forma, která*

⁵⁰ Císař Lev III. pocházel z oblasti syrské Germanikeie hraničící s arabským územím obývaném muslimy. Jejich zákaz zobrazování lidských postav vycházející z židovské tradice ho zřejmě přivedl k otázce, zda tento rozdíl není důvodem „božího hněvu“. Uctívání model se vztahuje již k Exodu a příběhu o Zlatém teletí. Vavřínek (pozn. 7), s. 33.

⁵¹ Vavřínek (pozn. 7), cit. s. 34.

⁵² Vavřínek (pozn. 7), s. 34. – „*Císař na to odpověděl tím, že vyňal z Římské jurisdikce Sicílii a jihoitalské provincie Kalábrii a Apulii, jež byly pod byzantskou správou, ale církevně podléhaly papežské kurii, a spolu s nimi i oblasti tzv., východního Illyrika na Balkánském poloostrově, jež dosud církevně spravoval soluňský arcibiskup jako papežský vikář, a společně s důchody, jež z nich církvi plynuly, je přičkl konstantinopolskému patriarchovi.*“ Ibidem, cit. s. 34.

⁵³ Císař v roce 754 svolal koncil v Hierii týkající se odvrhnutí kultu uctívání ikon, jeho these byly použity při formulaci závěrečného ustanovení koncilu. Vavřínek (pozn. 7), s. 35.

⁵⁴ Vavřínek (pozn. 7), s. 40.

⁵⁵ Kulzer (pozn. 48), s. 160. – „*Vedle hojně doloženého, a tedy i dobře známého sakrálního umění se v Byzanci rozvíjela i profánní nástěnná malba, např. výjevy z antické mytologie, scény zachycující architektonické motivy s různými stavbami a sloupovými sítěmi nebo sportovní a přírodní scény.*“ Ibidem, cit. s. 160.

⁵⁶ Kulzer (pozn. 48), s. 158–160.

*pevně předepisuje výzdobu jednotlivých částí chrámu počínaje kupolí, přes apsidy až po boční stěny, a je v pravoslavných církevních stavbách dodržován v podstatě dodnes.*⁵⁷

Nejpoužívanějšími kovy pro práci byly železo, olovo, měď, zlato, stříbro a bronz.⁵⁸

Stejně jako v ostatních aspektech byzantské kultury, tak i šperkařská výroba přebírala zahraniční vlivy z center produkce nacházejících se v jejím poli působnosti, utvářející osobitý styl. Syrské centrum v Antiochii produkovalo stříbrné nádoby zdobené stříbrem, zlatem, emailem.⁵⁹ Mimo to Syráská produkce obsahovala i šperkařství a zlatnictví s existencí dílen doložených i v 9. století.⁶⁰

Řemeslníci byly sdružováni v organizacích, ceších, držících monopol nad danou oblastí zájmu.⁶¹ „Každý cech, který určitý monopol vlastnil, byl zároveň pod příjmovou kontrolou státu, jenž určoval množství výrobků, podmínky přijímání nových členů, vývozní omezení a v mnoha případech dokonce místa, kde směly být vybudovány dílny.“⁶²

Práce s kovy související s výrobou šperků a ostatních zdobných předmětů vypovídá o velké zručnosti tamějších řemeslníků. Kovové předměty vysoké kvality spadaly jak pod sakrální sféru, tak i profánní⁶³, s velkou oblibou ve stříbru pro danou realizaci. Předmětů spadajících do této kategorie, mluvíme-li o světských předmětech, se dochovalo omezené množství a nacházejí se v muzeích a sbírkách na západě či v Rusku – jako zachované dary od císaře či relikty křížových výprav. Světské předměty v době 4. – 8. století vychází z řecké tradice antického Řecka a Říma, a to prostřednictvím zobrazených motivů a provedení zobrazení a materiálů, například na předmětech jako byly kovové talíře či jiné nádoby s motivem odpovídajícím funkci daného předmětu (nádoby na vodu zdobené vodní tematikou). Ale to nebylo vždy podmínkou. V následujícím období v době 9. – konec 12. století se rozšiřuje výběr materiálů

⁵⁷ Kulzer (pozn. 48), cit. s. 160.

⁵⁸ Kulzer (pozn. 48), s. 167.

⁵⁹ Dalšími centry mimo Antichonie byla Haleb, Damašek, Tyroe, Tripolis, Sidon, Gaza, Jeruzalém. Niederle (pozn. 15), s. 6–9.

⁶⁰ Niederle (pozn. 15), s. 9 – „A že dílny Antiožské slynyly ještě v IX. století, vidíme ze zprávy Tomáše Splitského o biskupu Laurentiovi, jenž poslal z Dalmacie do Antiochie svého služebníka, aby se tam učil zlatnictví.“ Ibidem, cit. s. 9.

⁶¹ Klanica (pozn. 14), s. 22.

⁶² Klanica (pozn. 14), cit. s. 22.

⁶³ Kalichy, nádoby, talíře.

používaných k výrobě těchto luxusních předmětů, stejně jako typy předmětů (textil, nádoby⁶⁴, šperky).⁶⁵

Byzantská kultura a její vliv na křesťanský západ je spojen s fascinací byzantským uměním nesoucím se západem po řadu století. Množství děl, jak již bylo zmíněno výše, přišlo na západ ve formě diplomatických darů, objednávek přivezených z Konstantinopole, nebo byly zakoupeny v Římě či Pavii cestovateli. Po křížáckém rabování Konstantinopole⁶⁶ v roce 1204 byly objekty přiváženy jako kořist.⁶⁷ Například sňatek byzantské princezny Theofanu s císařem Ottou II. v roce 927 propojil nejen politicky východ a západní kulturu, ale i okouznil západní svět stylem, který si s sebou princezna přivezla. Byzantská kultura rovněž pronikala na západ skrze jižní Sicílii a Sicilské království a Benátky, kde došlo k propojení stylů východu a západu. Rovněž i umělci přicházející před ikonoklasmem přicházejí na západ i se svým umem.⁶⁸

Byzantské importy se těšili veliké oblibě, a to i díky vysoké kvalitě produkovaných děl a zručnosti byzantských řemeslníků.⁶⁹ Důležitým artiklem byla i technika vytváření mozaiky⁷⁰ či objednávky bronzových dveří bohatými zájemci v 11. století.⁷¹

Z východu přichází například jiné pojetí a zájem o ikonografické scény jako je Korunovace pozemského panovníka Kristem, Koimesis (Nanebevzetí Panny Marie),

⁶⁴ Jako příklad můžeme uvést skleněnou mísu se vzorem včelí plástve zdobenou perlami, s postříbřenou nohou uschovanou v Pokladnici San Marco v Benátkách. Ioli Kalavrezou, *Luxury objects*, in: Helen C. Evans – William D. Wixom (edd.), *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, New York 1997, s. 219–220.

⁶⁵ Kalavrezou (pozn. 64), s. 219–220.

⁶⁶ Památky jako například smaltový enkolpion ze začátku 11. století se svatým Demetriem a Nestorem, který byl mimo jiné darován Konrádem von Krosigkem Katedrále v Helberstadtu a smaltový enkolpion z Maastrichtu byly odvezeny z Konstantinopole jako kořist. William D. Wixom, *Byzantin art anthe Latin West*, in: Helen C. Evans – William D. Wixom (edd.), *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, New York 1997, s. 441.

⁶⁷ Wixom (pozn. 66), s. 435.

⁶⁸ Wixom (pozn. 66), s. 435.

⁶⁹ Mezi vysoce ceněné objekty byzantské provenience na západě byly mimo jiné i textilie jako například povlak na polštář sv. Remi uchovaný v Remeši zřejmě z 9. století či památka z 11. století ve formě hedvábí s motivem orlů darovaná začátkem 11. století arcibiskupem Hugem z Chalons na obalení ostatků svatého Germana z Auxerre. Další ukázkou ceněných byzantských objektů spadají i slonovinové řezby, které byly používány jako desky pro knihy. Mezi ukázky z 10. století můžeme uvést dvě byzantské slonovinové řezby s motivem Koimesis držící dobové Reichnauské manuskripty. Z 11. století se jedná o desky Graduálu Císaře svaté říše římské Jiřího II. a jeho ženy Kunhuty s výjevem s postavou stojícího Krista a Panny Marie Hagiosoritissa společně s dvěma apoštoly. Wixom (pozn. 64), s. 435–437.

⁷⁰ Koncem 11. století se začínají práce na mozaikové výzdobě v Santa Maria Assunta v Torcellu a Sv. Markovi v Benátkách. Ve 12. století na Sicílii přichází na svět špičková mozaiková práce ovlivněná západním stylem, ale přesto nesoucí si původní inspirativní složky jako jsou ikonografie a technika. Mezi tyto stavby patří například Katedrála v Cefalu a Santa Maria dell' Ammiraglio v Palermu. Wixom (pozn. 66), s. 437–438.

⁷¹ V druhé polovině 12. století byly předními objednateli rodina Pantaleoni z Amalfi. Wixom (pozn. 66), s. 436–437.

Anastasis (Zmrtvýchvstání Krista). Stylisticky došlo i k ovlivnění výjevů jako jsou Křest Kristův, Kristus umývající nohy apoštolům, Poslední večeře, Kristus na hoře Olivetské, Snímání z kříže, Oplakávání, Nanebevstoupení a Proměnění Páně a Poslední soud.⁷² Stejně jako motivy byl i styl zobrazování převzat prostřednictvím dovezených a dochovaných památek v místech jako je Ravenna či Řím. Předlohou pro výjevy a přechod k byzantskému stylu byly mimo jiné i slonovinové řezby a zdobených textilií (viz pozn. 69).

⁷² Wixom (pozn. 66), s. 444–445.

3 Typy enkolpia a zobrazení Krista v době raného křesťanství

Stručná definice Enkolpia uváděná Slovníkem pojmů z dějin umění od Ondřeje J. Blažička a Jiřího Kropáčka⁷³ je: „*Enkolpion* (řec.), *zdobená náprsní schránka s relikvií, kříž nebo také medailón se zobrazením P. Marie, nošený v závěsu na prsou církevními hodnostáři od sklonku antiky, zvláště ve východní oblasti křesťanství. Náprsní kříž vyššího duchovenstva, zdobený zpravidla drahokamy, nazývá se také pektorál.*“⁷⁴

Nošení samotných medailonů nebylo pouze výsadou vyšších církevních hodnostářů či společenské elity, křížky a medailony měly ve své podstatě ochrannou funkci, a to jak apotropaickou, tak profylaktickou. Byly nošeny napříč společenskými vrstvami, dětmi i ženami. Rovněž byly používány jako odkazy na složenou přísahu. Ne zřídka sloužily a byly zasílány jako dary, například enkolpion zaslán patriarchou Nikephosem papeži Lvovi III. v roce 811 – zlatý enkolpion ve tvaru kříže se zasazeným kříšťálem a zdobený enkaustickou malbou.⁷⁵ K tomu se váže posílání a darování císařského enkolpia jako důkazu záruky bezpečnosti či amnestie, jak uvádí císař Nikophorus I.⁷⁶ Byzantský císař tedy nosil enkolpion a tento objekt sloužil jako jeho možná insignie. Císařská tradice v nošení enkolpia se váže i ke korunovaci prvního latinského císaře Balduina I. v roce 1204, který měl mít na své osobě enkolpion údajně patřící císaři Manuelovi I. Komnenosu (1143-1180). Pektorální kříže byly nošeny i vládci v oblasti vlivu Byzance, jako byl například srbský král Štěpán (1196-1228) a Štěpán Uroš I. (1243-1276), bulharský císař Jiří II. Bulharský (1322-1323), a moskevský velkokníže Dimitrij Donský (1359-1389) a gruzínská královna Tamara (1184-1212) jejíž enkolpion se zachoval stejně jako enkolpion Jindřicha I. Bulharského (1280-1292).⁷⁷

Materiály používané pro jejich výrobu se nelišily od materiálů používaných při výrobě menších zdobných či užitkových předmětů. Enkolpia byla vyráběna z materiálů jako

⁷³ Oldřich J. Blažiček – Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění: Názvoslovní a tvaroslovní architektury, sochařství, malířství a užitého umění*, Praha 1991.

⁷⁴ *Ibidem*, cit. s. 59.

⁷⁵ Klaus Wessel, heslo: Enkolpion, in: Klaus Wessel – Marcell Restle et al., *Reallexikon zur byzantinischen Kunst*, Bd. 2, Stuttgart 1971, s. 153.

⁷⁶ Wessel (pozn. 75), s. 161–164.

⁷⁷ Wessel (pozn. 75), s. 161–164.

bylo zlato, stříbro, bronz, olovo, kámen, slonovina, křišťál, dřevo. Rovněž byly například zdobeny rytinami, smaltem, niellem.⁷⁸

Tvary enkolpií produkovaných v Byzantské říši se vyskytují v rozličných variantách. Můžeme se setkat s přívěškem, medailonem kulatého či oválného tvaru. Například medailon z 6. století z Kypru, zlatý kulatý, oboustranně zdobený reliéfními motivy. Oválný typ se objevoval již od 6. století, a to v menších provedeních.⁷⁹

Vzácnějším tvarem pro enkolpia jsou enkolpia tvaru ploché destičky obdélného tvaru. Mezi tento typ patří destička ze 7. století vyrobená ze zeleného kamene, zdobená zlatým křížem či jaspisový přívěsek z doby císaře Lva VI. na přelomu 9. a 10. století.⁸⁰

Enkolpia sloužila rovněž jako kapsle na relikvie, relikviáře. Jejich tvar se různil od pravoúhlých schránek v raných dobách 6. a 7. století s pozdějšími kapslemi oválného tvaru.⁸¹

Nejrozšířenějším typem enkolpia jsou přívěsky ve tvaru kříže, které mohly současně sloužit jako relikviáře. Mezi rané příklady patří zlatý enkolpion z 6. století – dar Řehoře Velikého lombardské královně Theodelindy. Enkolpia pouze ve formě křížku, bez relikviářové funkce, jsou doložena již v dřívější době – zlatý kříž z 5. století ze soukromé sbírky v Berlíně.⁸²

Zdobení enkolpií figurálními motivy se praktikovalo v začátcích ve skromnější formě,⁸³ než v době pozdější, kdy se k výjevům připojují medailonky s postavami svatých či dalšími biblickými výjevy jako Narození, Adorace, Příchod tří králů, Křest Krista, Zázraky či motiv Krista mezi anděly.⁸⁴ Patriarcha Nikephoros v 9. století popisuje svůj enkolpion, jako zdobený vyobrazeními Kristovy zázraky, Vzkříšení a Utrpení.⁸⁵ Při zobrazování Panny Marie mohl být motiv doprovázen slovy žádající ji jako přímlykyni o pomoc, jako je tomu u enkolpia se svatým Dometiem a Panteleimem z Charoux z 12. – 13. století, kde je zachycena nezávisle na ukřížování.⁸⁶

⁷⁸ Wessel (pozn. 75), s.153–154.

⁷⁹ Wessel (pozn. 75), s.154–155

⁸⁰ Wessel (pozn. 75), s. 156.

⁸¹ Wessel (pozn. 75), s.156–157.

⁸² Wessel (pozn. 75), s. 157.

⁸³ Může se jednat zachycení scény Ukřížování a Pannou Marií na opačných stranách bez přítomnosti dalších světců. Wessel (pozn. 75), s. 158.

⁸⁴ Wessel (pozn. 75), s. 163–164.

⁸⁵ Wessel (pozn. 75), s. 158–161.

⁸⁶ Wessel (pozn. 75), s. 159–160. – Francis Salet, Orfèvrerie, *Bulletin Monumental*, 1966 s. 424

Nejstarším typem dekorace enkolpia jsou křížky definované svojí plošnou rytou výzdobou a postavami s kapkovitým tvarem obličejů, zřejmě koptsko-byzantského původu. Rozměry tohoto typu latinského kříže s širokými rameny se pohybují v rozmezí 9–10 cm na výšku a 7–8 cm na šířku. V datování se mnozí badatelé rozcházejí,⁸⁷ ale hranice jsou vymezeny na předpokládané období od 5. do 10. století. Z 9. století pochází i typ byzantského zlatého enkolpia v plošších proporcích zdobených emailem a postavami svatých.⁸⁸

Dalším typem jsou enkolpia jemnější formy s menšími rozměry pohybujícími se v rozmezí 8 cm na výšku a 5 cm na šířku. Místem vzniku pro tuto formu jsou, jak uvádí Titus Kolník,⁸⁹ východní provincie Byzantské říše, Sýrie a Palestiny. Enkolpia typu „Svaté země“ jsou rovněž označovány jako syrsko-palestinské křížky a datují se do doby 10. – 12. století.⁹⁰ Jejich četný výskyt na území Uher je zapříčiněn, jak ze závěrů dalších badatelů sumarizuje Titus Kolník, přechody vojáků při návratu z křížáckých výprav,⁹¹ blízkým vztahem byzantského císařství a královského rodu vládnoucího Uhrám v 2. pol. 11. století,⁹² příchod mnichů praktikující východní formu křesťanství na dané území⁹³ či návratem poutníků⁹⁴ ze Svaté země.⁹⁵

Enkolpia „kyjevského typu“ jsou nejmladším typem pocházejícím z časového horizontu 11. – 13. století. Enkolpia jsou zdobena reliéfem. Ramena jsou zakončena polokruhovitě a v medailonech umístěných po ploše křížku obsahujícími vedlejší postavy. Pod pektorály „kyjevského typu“ se řadí podskupina „ruských glebo-borisovských“ enkolpionů.⁹⁶ Tato podskupina je datována do let 1072–1150. Jedná se o zobrazení synů kyjevského knížete Vladimíra Sviatoslavičiča–Gleba a Borise, kteří byli od roku 1071 uctíváni jako svatí.⁹⁷

⁸⁷ Kolník (pozn. 16), s. 134. – „... při stříbornom enkolpiónu z Calanny (Reggio, Taliansko) A. Lipinský (1957) nuvažuje o datovaní do 6.–7. stor. (pozri aj. Kondakov, 1914, s.259; Lovag, 1971, s.144, pozn.4) s upozorněním, že niektorí badatelia predpokládajú výskyt takto zdobeného typu v 5.-8. stor., iní v 6.–8. Alebo aj 8.–9. stor.“ Ibidem, cit. s. 134.

⁸⁸ Kolník (pozn. 16), s. 134.

⁸⁹ Kolník (pozn. 16), s. 134.

⁹⁰ Kolník (pozn. 16), s. 134.

⁹¹ „L. Gerevich (1938, s. 200)“ Ibidem cit. s. 134.

⁹² „M. Barányová-Oberschalová (1953. s. 209-2010)“ Ibidem cit. s. 134.

⁹³ „Z. Váňa (1954, s.60)“ Ibidem cit. s. 134.

⁹⁴ „Zs. Lovagová (1971, s. 156)“ Ibidem cit. s. 139.

⁹⁵ Kolník (pozn. 16), s. 134–135.

⁹⁶ Kolník (pozn. 16), s. 135.

⁹⁷ Kolník (pozn. 16), s. 128.

Jedním z typů křížků určených k nošení, zdobených figurálním motivem, a týkající se nálezů obsažených v této práci, jsou křížky „typu Bernhardsthal“, pojmenované podle nálezů ze stejnojmenného místa. Křížky „typu Bernhardsthal“ mají tvar řeckého kříže, na vrchní straně se nachází poutko na přivázání. Figurální motiv je zanesen na středu a svojí velikostí nedosahuje okrajů ramen, ale vyplňuje pouze středovou část. Kosočtvercová postava Krista s rozpaženými pažemi bývá oděna do stylizovaného oděvu zdobeného rastrováním.⁹⁸ Rozměry křížku tohoto typu se pohybují okolo 4,3 x 3,7 cm.⁹⁹

Zobrazování ukřížovaného Ježíše Krista poprvé nacházíme ve 2. – 3. století na řecké země, po delším období, kdy bylo od zachycování Ježíše na kříži upouštěno z důvodu možného spojení Kristovy smrti společností antického světa za smrt přisuzovanou zločincům a otrokům. Namísto toho byl Ježíš zobrazován v gestu orans, jak uvádí Minucius Felix, Tertullianus a Jeroným.¹⁰⁰

Typy zobrazování Ježíše můžeme rozdělit do skupin podle jeho vzezření. Za „římský typ“ uvádíme zobrazení Ježíše v poloze oranta, otevřenými očima. Postava je oděna do bederní roušky. Toto vyobrazení se nachází například na dveřích baziliky sv. Sabiny v Římě.¹⁰¹

„Jeruzalémský typ“ nalezneme na artefaktu z chrámového pokladu v Monze ze 6. století – na ampuli s posvátným oleje visícího u hrobu Ježíše Krista v Jeruzalémě. V reliéfu se nad „palmovým šupinatým křížem“ vznáší vousatá oblečená polo-postava Ježíše.¹⁰²

Dalším typem je „syrský typ“ - zobrazení postavy Krista s vousy, otevřenými očima, přibitého na kříž čtyřmi hřeby, oblečeného do colobia¹⁰³ bez rukávů. V rámci tohoto

⁹⁸ Kouřil (pozn. 8), s. 107.

⁹⁹ Drahomíra Frolíková-Kaliszová, Olovený křížek z Uherského Hradiště, Otakarovy ulice, *Archelogiahistorica*, 2003, č. 1, s. 558.

¹⁰⁰ Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006, s. 138. – Elisabetha Lucchesi Palli – Jászai Géza, Kreuzigung Christi, in: *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Bd. 2, Freiburg 1970, sl. 606–542. – Gertrud Schiller, *Ikonographie der christlichen Kunst, Die Passion Jesu Christi*, Bd. 2, Gütersloek 1966.

¹⁰¹ Royt (pozn. 100), s. 138.

¹⁰² Royt (pozn. 100), s. 139.

¹⁰³ „dalmatika (z lat.), také colobium (lat.), původně římský šat obdélného střihu s otvorem pro hlavu, později liturgický úbor jahna s krátkými rukávy, po stranách a na dolní straně rukávů svazovaný pentlemi. D. byla oblékána pod kasuli a byla zhotovena z téhož materiálu. D. se podobá tunicella (lat.) úbor, který nosí při církevním obřadu podjáhén. Dříve měla užší rukávy a byla bez ozdob, dnes je s d. shodná. Formou d. odpovídá v ortodoxní církvi sticharion a sakkos (řec.), tříčtvrteční úbor patriarchů a metropolitů.“ Oldřich J. Blažíček – Jiří Kropáček, heslo: Dalmatika, in: Oldřich J. Blažíček – Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění: Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malířství a užitého umění*, Praha 1991, cit. s. 46.

zobrazení se používá i zachycení více postav v blízkosti kříže.¹⁰⁴ Upravená forma výše zmíněného typu objevující se v Byzantské říši pod názvem „redukovaný typ Ukřižování s Pannou Marií a sv. Janem pod křížem“.¹⁰⁵

Zobrazování Krista s otevřenýma očima, jako jeho vítězství nad smrtí bylo v 11. století pozměněno na oči zavřené s důrazem kladeným na Ježíšovo lidství a jeho utrpení (expresivnější ztvárnění ran, expresivnější mimika). Přesto s prvními motivy Krista se zavřenýma očima se setkáváme již v 8. – 9. století na východě a 10. století na západě.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Jedná se o postavy lotří na kříži, Longina, Stephanona, Panu Marii a tři další ženy, sv. Jana Evangelisty, vojáci hrající o Kristův plášť. Royt, 2006, (pozn. 100), s. 139.

¹⁰⁵ Royt (pozn. 100), s. 139.

¹⁰⁶ Royt (pozn. 100), s. 139.

4 Řemeslná práce slovanských klenotníků Velké Moravy (Technika a Styl)

Jak uvádí Zdeněk Klanica „*Hovoříme-li o velkomoravských špercích, máme na mysli ozdoby, pocházející z 9. století, vyrobené ze zlata, stříbra, mědi nebo bronzu, nalezené na území někdejší Velké Moravy. Největší díl dnes známé kolekce těchto šperků byl získán při systematických výzkumech pohřebišť na důležitých hospodářsko-kulturních a správních střediscích Velké Moravy, ve Starém Městě u Uherského Hradiště, na hradišti Valy u Mikulčic, na Pohansku u Breclavě, v Nitře, Bratislavě, Staré Kouřimi a v poslední době také na Pražském hradě.*“¹⁰⁷ Společně se šperky jsou nalézány i křížky – zaměření této práce. Styly užívané řemeslníky na slovanských hradištích vycházejí z tradic kultur přicházejících do území Velké Moravy z okolních říší.

Publikace *Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích, 1, Od Velké Moravy po dobu gotickou*, líčí styly nalezené v archeologických artefaktech objevených na slovanských hradištích na Avarský, Středoasijský, Franský, Předkarolinský a Karolinský.¹⁰⁸ Docházelo tedy k nevyhnutelnému křížení stylů a přejímání podnětů cizích jak prostřednictvím řemeslníků přicházejících z okolních říší, tak díky přítomnosti importů.

Archeologické nálezy hradištních objektů v oblasti Mikulčic¹⁰⁹, Pohanska u Břeclavi a Starého Města odhalila zjištění vypovídající o řemeslné práci s barevnými kovy, sahající v případě Mikulčic do 6. století. Za nejstarší nálezy a důkazy o práci s barevnými kovy ukládá autor Zdeněk Klanica¹¹⁰ „...*neúplný odlitek z formy na sponu (Klanica 1970, t.49) podunajského typu, kterou podle analogií v oblasti gepidské můžeme datovat do druhé poloviny 6. století a zmetkový výlitek pozdně římské spony.*“¹¹¹

Nejstarší technikou zpracování kovů je technika lití, pracující s formami kamennými, z měkkého písku či technikou ztracené formy. Dalšími technikami pro danou práci bylo tepání a filigrán s finálním dokončováním vzhledu objektu za použití technik jako bylo rytí, tuzování, technika niello a ve výjimečných případech, email.¹¹²

¹⁰⁷ Klanica (pozn. 14), cit. s. 3.

¹⁰⁸ Jana Kybalová – Dagmar Stará – Libuše Uřešová – et al., *Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích*, [Díl 1], *Od Velké Moravy po dobu gotickou*, Praha 1999, s. 18–22.

¹⁰⁹ Nalezeny pece na odlévání datované do poslední třetiny 9. století. Balcárek (pozn. 18.), s. 51.

¹¹⁰ Klanica (pozn. 14), s. 26–27.

¹¹¹ Klanica (pozn. 14), cit. s. 26.

¹¹² Klanica (pozn. 14), s.4–6.

Dílny řemeslníků se podle archeologických nálezů nelišily od ostatních budov ve svém okolí. Dva nalezené dílenské objekty z Mikulčic se neodchylují svojí konstrukcí – nadzemní stavba s jílovou nebo písčnou podlahou.¹¹³ Jak ve své práci zmiňuje Zdeněk Klanica, je možné, že v době starohradištní nedocházelo k separování osoby kováře a klenotníka a jeden řemeslník plnil obě funkce.¹¹⁴ V Mikulčicích však byly nalezeny klenotnické nástroje, jako jsou železné kleště menších rozměrů, zřejmě určené k produkci šperku a klenotnická kladívka a železná kovadlina.¹¹⁵

¹¹³ Klanica (pozn. 14), s. 31. – Objekty a centra řemeslné výroby jsou začleněny do kapitoly 5.1.

¹¹⁴ Klanica (pozn. 14), s. 36.

¹¹⁵ Klanica (pozn. 14), s. 36–37.

5 Jednotlivé nálezy

5.1 Oblasti zájmu – Vybraná Velkomoravská sídla

Jak již bylo zmíněno v úvodu, po roce 1945, bylo možné věnovat se kulturnímu rozvoji a studiu archeologické aktivity.¹¹⁶ Archeologický výzkum zaměřený na dobu Velkomoravskou, byl prováděn v mnohých oblastech jak na území České republika, tak Slovenska a přílehlých oblastech na území dnešního Rakouska a Maďarska.¹¹⁷

Hlavními centry Velké Moravy na Moravě byly Mikulčice a Steré Město u Uherského Hradiště. O obou lokalitách se uvažuje jako o možném místě umístění Metodějova panonsko-moravského arcibiskupství.¹¹⁸

Mikulčické centrum mělo v 2. polovině 9. století přibližnou rozlohu 30–50 ha a rozléhalo se skrze ramena Moravy s počtem obyvatel pohybující se mezi 1000 a 2000.¹¹⁹ Střed objektu, rozdělený na akropoli a předhradí, byl obehnán dřevohlinitou hradbou s čelní kamennou plentou.¹²⁰ „V opevnění akropole a předhradí bylo prolomeno několik bran, na něž navazovaly dřevěné mosty. Tyto stavby umožňovaly propojení obou centrálních útvarů navzájem i jejich propojení s podhradím. Podhradí se sídlišti, pohřebišti a také kostely se rozkládalo na dalších ostrovech kolem opevněného jádra.“¹²¹ Na akropoli se mimo kostelů, velmožských obydlí a pohřebišť, nacházely i řemeslné dílny,¹²² jak vypovídají archeologicky získané předměty. – viz podkapitola: 5.2.1.1.3 Mikulčice (Valy) – Fragmenty dvou olověných křížků [3].

S útoky Maďarů v 10. století začaly Mikulčice ztrácet svoji politickou moc a obyvatelstvo společně s řemeslníky se přesunovalo do prosperujících center (viz kap. 2).¹²³

¹¹⁶ Poulík (pozn. 1), s. 12.

¹¹⁷ Mezi tyto oblasti patří například: Česká republika – Mikulčice, Staré Město u Uherského Hradiště, Pohansko u Břeclavi, Olomouc, Přerov, Znojmo, Stará Kouřim, Levý Hradec, Budeč. Slovensko – Nitra, Bratislava, Bojná. Kouřil (pozn. 5), s. 10–11. – Kromě kaple sv. Markéty Antiochijské u Kopčan, vzhledem k nynějším znalostem, se nedochovala žádná další sakrální Velkomoravská stavba. Lumír Poláček, Mikulčice, in: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 174.

¹¹⁸ Poláček (pozn. 117), s. 174. – „Výjimečnou savbou mezi deseti dosud průkazně doloženými kostely v Mikulčicích byla trojlodní bazilika. Předpokládá se, že mohlo jít o biskupský kostel; jeho součástí byl jistě patný sbor kněží a možná i církevní škola.“ Ibidem, cit. s. 176.

¹¹⁹ Poláček (pozn. 117), s. 174, 177.

¹²⁰ Poláček (pozn. 117), s. 174.

¹²¹ Poláček (pozn. 117), cit. s. 174.

¹²² Poláček (pozn. 117), s. 174. – „...dílny kovolitců, šperkařů, kovářů, snad i sklářů a řemeslníků dalších profesí.“ Ibidem, cit. s. 174. – Obydlí řemeslníků byla lokalizována v podhradí společně s příbytky hospodářů. Ibidem s. 177.

¹²³ Poláček (pozn. 117), s. 177. – Stejně zřejmě reagovali i řemeslníci z dalších osad, např. Steré Město u Uherského Hradiště. Galuška (pozn. 31) s. 183.

Dalším významným centrem bylo Staré Město u Uherského Hradiště¹²⁴ s prvním slovanským osídlením sahajícím do období 6. – 7. století.¹²⁵ O silném historickém propojení s kulturou Velké Moravy, i v pozdější době, vypovídá i původně cisterciácký klášter Velehrad, který od 13. století zřejmě utváří největší centrum cyrilometodějské tradice jak u nás tak v Evropě, jak uvádí Galuška.¹²⁶ Jméno Velehrad vychází z pojmenování „hradu“ a hradebního opevnění, velkomoravského paláce v blízkosti kostela sv. Michala, které padl pod útoky Maďarů v 10. století.¹²⁷

Ústřední část hradiska, pojmenovaná „Na Valách“, fungovala v 9. století stejně jako akropole v Mikulčicích. Největší vrstvy obyvatelstva zde byly mimo jiné i pohřbívány a nálezy z hrobů velmožů, mužů i žen, se vykazují objekty zdobenými vzácnými kovy a zlatými šperky „veligradského typu“.¹²⁸ Dílny šperkařů a řemeslníků byly v rozmezí 8. a 9. století lokalizovány v části zvané „Na Dvorku“.¹²⁹ V období druhé poloviny 9. století se dílny nacházely i v dalších částech areálu.¹³⁰ Obydlí řemeslníků byla lokalizována v blízkosti dílen či v na sídlištích.¹³¹ Jak uvádí Luděk Galuška „...což jednak naznačuje velmi dobrou organizovanost řemeslné činnosti, ale i cílevědomé, předem naplánovaný urbanismus v rámci celé aglomerace.“¹³²

V polovině 9. století sloužila jako mocenské centrum oblast „Na Dědině“, jako součást Veligradu.¹³³ „Na tamní vyvýšené duně v nivě řeky Moravy byla kolem poloviny 9. století nejprve snesena obydlí staršího sídliště se stopami lovu ryb, aby je následně vystřídaly reprezentační zděné budovy v podobě 20 m dlouhé a 10 m široké objekty typu paláce a kostela – rotundy – zasvěceného zřejmě sv. archandělu Michaelovi.“¹³⁴ Stejná

¹²⁴ Velká aglomerace rozrůstající a vyvíjející se až do doby Maďarských nájezdů. Části: „Staré Město „Na Valách“, Staré Město „Špitálky“, Staré Město „Na Dědině“, Staré Město „Na kostelíku“, Uherské Hradiště – Sady – „Špitálky“, Uherské Hradiště – Rybárny – „sv. Kliment“, Uherské Hradiště Masarykovo nám. „kaple sv. Jiří.““ Galuška (pozn. 31), s. 178, cit. s. 178. – První archeologický výzkum viz pozn. 2.

¹²⁵ Galuška (pozn. 31), s. 178.

¹²⁶ Galuška (pozn. 31), s. 183.

¹²⁷ Galuška (pozn. 31), s. 180–183.

¹²⁸ Galuška (pozn. 31), s. 179. – S termínem „veligradský horizont“ pod který tyto nálezy spadají, přichází Bořivoj Dostál. Tento termín se vztahuje k objevům 2. pol. 9. století – polovinu 10. století. Podle Dostála je rovněž veligradský šperk, šperkem dvorským, který je ztotožňován se šperkem byzantsko-orientálního rázu. Klanica (pozn. 14), s. 9–10.

¹²⁹ Galuška (pozn. 31), s. 179. – „Právě tam už od začátku 9. století vyvíjel činnost klenotnický areál tvořený 5 až 7 dílnami, při jejichž archeologickém výzkumu byly získány jasné doklady místního zpracování nejen bronzu a stříbra, ale vůbec poprvé i zlata (Galuška 2013, 108–174)“ Ibidem, cit. s. 179.

¹³⁰ Jedná se o oblasti „Za Radnicí“, „Na Špitálkách“, „U Víta“. Galuška (pozn. 31), s. 181

¹³¹ Galuška (pozn. 31), s. 182.

¹³² Ibidem cit. s. 182.

¹³³ Galuška (pozn. 31), s. 181.

¹³⁴ Ibidem cit. s. 181.

oblast si udržela důležitost v době 10. – 12. století, kdy se do její oblasti přesunovalo obyvatelstvo, původně rozesté po celém areálu.¹³⁵

Oblast s velkou historickou důležitostí je Slovenská Nitra,¹³⁶ město ležící na stejnojmenné řece. Místo bylo osídleno již před vznikem Velké Moravy s hustým osídlením v průběhu 6. – 7. století následovaným úpadkem hustoty obyvatelstva ve století 8. a opětovným navýšením v 9. století.¹³⁷

S Nitrou je spojena osoba Pribiny (viz. kap. 2). Jednalo se pravděpodobně o mocenské knížecí sídlo, ke kterému bylo badateli referováno jako o nitranském knížectví. Nitra rovněž sloužila jako sídlo nitranského biskupství založeného papežem Janem VIII, jak uvádí listina z roku 880 zaslaná Svatopluku I., společně s informacemi o jmenování Metoděje moravským arcibiskupem.¹³⁸ Nitranské biskupství zaniká v 10. století.¹³⁹ Celý nitranský komplex byl opevněn s centry s pravděpodobnou rozdílnou správní funkcí.¹⁴⁰

Po rozpadu Velkomoravské říše Nitra plně neztrácí svůj význam a postavení „...*naopak aj po vzniku Uhorského kráľovstva v 11.–12. Storočí hrala dôležitú úlohu. Od roku 1048 se stala údelným kniežatstvom, jedným zo sídel tretiny kraľovstva tertia pars regni, ktorého jednotlivé kniežatá boli výžnymi kandidami na uhorský trón.*“¹⁴¹

5.2 Česká republika

5.2.1 Kraj Jihomoravský

5.2.1.1 Okres Hodonín

5.2.1.1.1 Mikulčice (Valy) – Stříbrný křížek

Stříbrný křížek [1] (kat. č. 1), nalezený v blízkosti mikulčické trojlodní baziliky byl objeven 68 cm pod povrchem v oblasti mimo hrobové celky.¹⁴² Zdeněk Klanica přisuzuje křížku původ v syrské křesťanské tradici a zasazuje jej do doby 9. století.¹⁴³ Pavel Kouřil se přiklání k možnosti, že by výrobek mohl pocházet z místní produkce z mikulčických dílen „... *jeho jistá rustikalizace (neskloněná hlava, vypoulené,*

¹³⁵ Galuška (pozn. 31), s. 183.

¹³⁶ První zmínka pochází ze spisu *O obrácení Bavorov a Korutánov*, zmiňující se o vysvěcení kostela salcburským biskupem Adalramem v roce 828. Bednár – Ruttkay (pozn. 43), s. 229. Nitra.

¹³⁷ Bednár – Ruttkay, (pozn. 43), s. 229–230.

¹³⁸ Bednár – Ruttkay, (pozn. 43), s. 229.

¹³⁹ Bednár – Ruttkay, (pozn. 43), s. 233.

¹⁴⁰ Galuška (pozn. 31), s. 179. – „*Sídlo na Nitranskom hrade existovalo jako organizačno-správné centrum, areál Na Vršku plnil skôr funkciu opevneného predhradia alebo remeselnického centra.*“ Ibidem, cit. s. 230–231.

¹⁴¹ Bednár – Ruttkay, (pozn. 43), cit. s. 234.

¹⁴² Klanica (pozn. 13), s. 134. – Kouřil (pozn. 8), s. 104.

¹⁴³ Klanica (pozn. 14), s. 18.

neorganicky ztvárněné oči, neústrojně pojatý nepřepásaný šat bez rukávů) a možná i určité nepochopení symbolů nad hlavou Ukřižovaného, může ukazovat spíše na místní produkci (?), než na import...“¹⁴⁴ Ukřižovaný je oděný do colobia, což je motiv opakující se i u ostatních křížků, odkazující na východní původ s analogiemi v Rabulově evangeliáři či nástěnné malbě v Santa Maria Antiqua v Římě z 6. století.¹⁴⁵

5.2.1.1.2. Mikulčice (Valy) – Olověný křížek

Křížek [2] (kat. č. 2) nalezený v porušeném dětském hrobě byl jediným nálezem mimo kostru zřejmě sedmiletého dítěte. Hrob byl nalezen v blízkosti trojlodní mikulčické baziliky.¹⁴⁶

Provedení vypovídá o domácí produkci z druhé poloviny 9. století navazující na klasický typ enkoplia s oboustrannou výzdobou s figurou Ukřižovaného na aversu a reversu s možnou Pannou Marií.¹⁴⁷

5.2.1.1.3 Mikulčice (Valy) – Fragmenty dvou olověných křížků

Fragmenty křížků [3] (kat. č. 3) „typu Bernhardsthal“ nalezené v oblasti řemeslných dílen a areálu mikulčického hradiště (viz podkapitola 5.1). Jejich neúplné zachování by mohlo napovídat o jejich použití při šperkařské výrobě.¹⁴⁸

5.2.1.2 Okres Břeclav

5.2.1.2.1 Dolní Věstonice (Písky) – Olověný křížek

Olověný křížek [4] (kat. č. 4) „typu Bernhardsthal“. Zřejmě se jedná o stylizovanou postavu Ukřižovaného.¹⁴⁹

5.2.2 Kraj Zlínský

5.2.2.1 Okres Uherské Hradiště

5.2.2.1.1 Sady (Uherské Hradiště) – Olověný křížek s řeckým nápisem

Jedním z nejznámějších velkomoravských křížků [5] (kat. č. 5) je exemplář olovněného křížku nalezeného v Sadech u Uherského Hradiště a to díky reversu nesoucí řecký nápis ICX –XC – NHKA - φΩC – ZΩH (Ježíš Kristus – Kristus – Vítězství – Světlo – Život

¹⁴⁴ Kouřil (pozn. 8), cit. s. 104.

¹⁴⁵ Rabulův evangeliář, Zaghba (Sýrie), 586, Florencie, Biblioteca Mediceo Laurenziana, cod. Plut. 56. – Nástěnná malba Ukřižování, Santa Maria Antiqua, Řím, 11. století.

¹⁴⁶ Klanica (pozn. 13), s. 134.

¹⁴⁷ Klanica (pozn. 13), s. 135. – Kouřil (pozn. 8), s. 105.

¹⁴⁸ Klanica (pozn. 13), s. 135.

¹⁴⁹ Klanica (pozn. 13), s. 135. – Kouřil (pozn. 5), s. 438.

→ Ježíš Kristus vítězí). Dalším zajímavým prvkem tohoto křížku je ruka Páně vycházející z vrchní části nad hlavou Ukřižovaného.¹⁵⁰

Podíl olova o hodnotě blížící se 90 % se rovná hodnotám nálezům nalezených na území Velké Moravy a jeho styl a provedení vypovídá o jeho pravděpodobném spojení s byzantskou misí.¹⁵¹

5.2.2.1.2 Uherské Hradiště – Olověný křížek (Otakarova Ulice)

Olověný rovnoramenný křížek [6] (kat. č. 6) byl nalezený v roce 1987 v oblasti vnitřní strany středověké hradby. Mohlo by se jednat o avers enkolpia se zadní stranou určenou k uskladnění relikvie. Do plochy křížku je vyryt Ukřižovaný, a to vysoce stylizovaně. Křížek je na dvou místech proražen oblast nosu a na prsou. Objekt je přibližně vyroben z 95 % olova z přetaveného materiálu.¹⁵²

Nález z Otakarovy ulice se svou podobou nejbližší podobá typu Bernhardsthal, ale Drahomíra Frolíková-Kaliszová dodává, že v jistých ohledech se od klasického typu Bernhardsthal liší rozměry – je přibližně o 1 cm menší, vyrytou obrubou na zadní straně oproti hladké zadní části klasického typu a rytá výzdoba vyplňuje celou plochu křížku a ne pouze jeho střed.¹⁵³

Jeho vznik tedy zřejmě připojuje k produkci místních řemeslných dílen pod vlivem byzantského stylu v místě vzniku nálezu, jak můžeme spekulovat i díky materiálu, z kterého byl vyroben.¹⁵⁴

5.2.2.1.3 Uherské Hradiště – Bronzový křížek (Hradební Ulice)

Bronzový latinský křížek [7] (kat. č. 7) nalezený při archeologickém výzkumu v roce 1993.¹⁵⁵ Objekt byl nalezen ve vrstvě obsahující společně nálezy datované do 14. století, svým stylem však spadá do doby starší 10/11. století. Petr Balcárek připisuje nálezu z Hradební ulice východokřesťanský charakter oblasti Karpatské kotliny.¹⁵⁶

Na aversu se nachází Ukřižovaný Kristus. Revers křížku je zdoben rytinou postavy ve stejném gestu rozpažených rukou jako postava na aversu, s velkou pravděpodobností se

¹⁵⁰ Kouřil (pozn. 8), s. 105. – Klanica (pozn. 11), s. 134.

¹⁵¹ Kouřil (pozn. 8), s. 105.

¹⁵² Frolíková-Kaliszová (pozn. 99), s. 553.

¹⁵³ Frolíková-Kaliszová (pozn. 99), s. 558.

¹⁵⁴ Frolíková-Kaliszová (pozn. 99), s. 559.

¹⁵⁵ Drahomíra Frolíková-Kaliszová, Bronzový křížek z Uherského Hradiště, *Archelogia historica*, 2009, č. 1, s. 563.

¹⁵⁶ Frolíková-Kaliszová (pozn. 155), s. 566–570.

jedná o zobrazení Panny Marie, jak je u tohoto typu enkolpia zvykem. Vyskytují se však teorie, že by se mohlo jednat o ztvárnění Krista Vítězného, jak uvádí Drahomíra Frolíková-Kaliszová po své konzultaci s Janou Maříkovou-Kupkovou.¹⁵⁷ Nakonec se však Drahomíra Frolíková-Kaliszová přiklání k výkladu určující postavu zobrazenou na reversu za vyobrazení Panny Marie, vnímajíc bronzový křížek jako napodobeninu u byzantských enkolpií.¹⁵⁸

5.2.2.1.4 Staré Město (Na Dvorku) – Olověný křížek

Olověný oboustranně zdobený křížek [8] (kat. č. 8) s postavami podobného formálního zobrazení. Zřejmě se jedná o postavu Vykupitele se znázorněním Panny Marie Bohorodičky na straně druhé.¹⁵⁹

5.3 Slovensko

5.3.1 Kraj Trnavský

5.3.1.1 Okres Galanta

5.3.1.1.1 Velká Mača – Bronzový křížek s motivem Svaté Trojice (?)

Zřejmě nejznámějším křížkem [9] (kat. č. 9) nalezeným na Slovenku vztahující se k dějinám Velké Moravy je bronzový enkolpion s motivem tří postav v hierarchickém uspořádání.¹⁶⁰

Křížek z Velké Mači měl původně druhou stranu – avers, jenž dnes chybí. Enkolpion vznikl technikou ztracené formy s následnou řemeslnou úpravou.¹⁶¹

Jan Dekan pojmenovává křížek jako „bronzová kaptorga¹⁶² s rytými postavami tří Marií“. Tento název dal artefaktu Jan Dekan¹⁶³ a pevně si za svým názorem stojí. Tři postavy jsou také interpretovány jako nejsvětější trojice. V reakci na práci Alexadra Ruttkaya z roku 1993 – *O čom hovorí slovenské mince?* – Dekan přichází s prací *Po*

¹⁵⁷ Frolíková-Kaliszová (pozn. 155), s. 570–571.

¹⁵⁸ Frolíková-Kaliszová (pozn. 155), s. 570–572.

¹⁵⁹ Kouřil (pozn. 5), s. 437.

¹⁶⁰ Kolník (pozn. 16), s. 126. – Kříž z Velké Mači byl použit jako motiv pro slovenskou desetikorunu a i díky této události se začalo více badatelů vyjadřovat k identitě postav na křížku.

¹⁶¹ Kolník (pozn. 16), s. 126.

¹⁶² Schránka na amulety a nebo ostatky svatých. Jan Dekan, *Po rokoch nanovo o ikonografii mačanského kříža*, in: *Zborník slovenského národného múzea LXXXVII*, 1993, s. 95. Schránka na amulety nebo ostatky svatých.

¹⁶³ Dekan – Poulik (pozn. 3) – Dekan (pozn. 162).

rokoch nanovo o ikonografii mačanského kříže kde obhajuje svoji interpretaci Tří Marií.¹⁶⁴

Existují však i názory dalších badatelů, že by se mohlo jednat o Krista s Marií a sv. Janem, Nanebevstoupení Krista či symbolické vyjádření vzkříšení.¹⁶⁵

Dekan se k Ruttkayovu stanovisku vyjadřuje takto: „*Ruttkay však narozdiel od mojho stanoviska (ale bez jeho uvedenia) píše toto: „Na hornom ramene (kříža) je grécky zrcadlový nápis skratka HC XC (HiesosChristot)... rozbor výjavu a nápis dáva za pravdu prof. B. Chropovskému (1978) na najma Š. Holčíkovi (1984, s.258-260) že na kříži je veľmizriedkavým spôsobom zobrazená Najsvätejšiatrojica. Dominujúcou postavou je Ježiš Kristus. Dalši atributy výjavu však jednoznačný výklad neumožňujú. Hrebeňový útvar nad hlavou Ježiša by mohol symbolizovať trňovú korunu. Vetvička a ovál pri dlaniach Krista môže byť znázornením mučenia Ježiša – bičovanie, špongia s octom -, no i transcendentálnymi symbolmi pokoje a večného života – palmová vetva, granátové jablko.“* Toľko teda k skratke A. Ruttkay.“¹⁶⁶

Dekan předkládá důkazy k vyvrácení označení tří postav za Nejsvětější Trojici absencí zobrazení Ducha svatého v lidské podobě a podává argumenty podporující jeho původní výklad. Snímání z kříže a zmrtvýchvstání byly „Tři Marie“ přítomny (Panna Maria, Marie Magdalena a Marie Kleofášova (matka Jakuba mladšího a Josefa) a jejich ztvárnění v umění raného křesťanství uvádí Jan Dekán jako příklad nástěnné malby v baptisteriu v Dura–Europos. A nápis na kříži interpretuje pouze jako +, tedy označení pro kříž. A dva atributy po stranách ramen popisuje jako stylizovaný strom života a vejce – symbol vzkříšení.¹⁶⁷

Titus Kolník se staví k oběma hlavním teoriím prezentovanými badateli označující vyobrazení na Encolpiu za Svatou Trojici (B. Chropovský, Š. Holčík, A. Ruttkay) a názoru Jana Dékana metodicky a předkládá nová fakta pro jiný popis vyobrazení. Na chybějící straně byl s velkou pravděpodobností zachycen Ukřižovaný Ježíš a pro tři postavy na reversu enkolpia se přiklání k motivu Svaté Trojice, avšak nesouhlasí s identifikací prostřední postavy za Ježíše Krista, ale jako Boha Otce a to kvůli

¹⁶⁴ Dekan (viz pozn. 162).

¹⁶⁵ Slivka 1994, D. Bialeková, Vrtel, 1993 jak zmiňuje Kolník. Kolník (pozn. 16), s. 126.

¹⁶⁶ Ibidem cit. s. 91.

¹⁶⁷ Dekan (pozn. 162), s. 92–98.

naznačenému plnovousu a zobrazování jeho postavy jako moudrého starce.¹⁶⁸ Rovněž nesouhlasí s Dekanovým argumentem, že Duch svatý nebyl zobrazován v lidské podobě a udává příklady památek jako je například Dogmatický sarkofág ze 4. století uložený ve Vatikánských muzeích či rukopis z kláštera v Lorsche a miniatury rukopisů Hortus deliciarum Herrady z Landsbergu a Spinella Arentina, kde je Trojice zobrazena s Otcem Bohem jako moudrého starce s vousy, Ježíše jako dospělého muže a Ducha svatého jako mladíka.¹⁶⁹ Podobné analogické zobrazení se nachází i na Slovensku. Jedná se o výjev nástěnné malby ze 13. století zachycující Sv. Trojici jako tříhlavou bytost. Výjev se nachází v Žehre, okres Spišská Nová Ves.¹⁷⁰

Křížek spadá svým stylem k typu encolpia koptsko-byzanského původu.¹⁷¹ Mohlo by se jednat jak o import z byzantské říše, tak dílo domácích dílen.¹⁷²

5.3.1.2 Okres Senica

5.3.1.2.1 Dojč – Olověný křížek

Olověný křížek [10] (kat. č. 10) typu Bernhardsthal s klasickým vysoce stylizovaným vyobrazením Ježíše v gestu orans umístěného na střed. Nekvalitní vzezření křížku napovídá tomu, že křížek nebyl odlit z originální formy, ale méně kvalitní reference.¹⁷³

5.3.2 Kraj Nitranský

5.3.2.1 Okres Šal'a

5.3.2.1.1 Trnovec nad Váhom – Enkolpion

Enkolpion [11] (kat. č. 11) ve tvaru latinského kříže s reliéfem Ježíše Krista na aversu a Pannou Marií na reversu.¹⁷⁴ Postava na reversu je zachycena v gestu orans, které nese společnou podobnost se zobrazením Panny Marie v konše Santa Sofia v Kyjevě z 11. Století. Zobrazení Nalezený v Trnovci nad Váhom.¹⁷⁵ Tváře obou postav mají kapkovitou formu a přiřadila bych jej pod vliv koptsko-byzantského stylu.

¹⁶⁸ Kolník (pozn. 16), s. 126–131.

¹⁶⁹ Kolník (pozn. 16), s. 130–131.

¹⁷⁰ Kolník (pozn. 16), s. 130.

¹⁷¹ Kolník (pozn. 16), s. 134.

¹⁷² Kolník (pozn. 16), s. 138.

¹⁷³ Kouřil (pozn. 8), s. 108.

¹⁷⁴ Kolník (pozn. 16), s. 127.

¹⁷⁵ Anton Točík, Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei (I), *Slovenská Archeológia* XIX-1, 1971, s. 168.

5.3.2.2 Okres Zlaté Moravce

5.3.2.2.1 Zlaté Moravce – Pektorální zlatý křížek

Zlatý křížek [12] (kat. č. 12) s vyobrazením postavy, kterou můžeme identifikovat jako Ukřižovaného. Postava je oděna do zdobeného roucha, které Titus Kolník přirovnává k rouchům západního stylu.¹⁷⁶

O nálezu se zmiňuje Štefan Holčík ve své práci *Středověká umělecká řemesla*. Nálezy výrobků na Slovensku z roku 1979, jak uvádí Títus Koltík, a zmiňuje se o domněnce Štefana Holčíka a možnosti, že křížek je padělkem a odmítá ji. Přirovnává totiž vyobrazení z křížku ze Zlatého Moravce k motivu zachycenému na kování z hrobu 390 od 3. kostela v Mikulčicích. I tato postava, v poloze oranta, je oděna do velice podobného roucha, tvar tváře je rovněž stejný, pozadí také zdobeno puncováním.¹⁷⁷

Křížek je uložen v soukromé sbírce a ve vlastnictví nepředstavené osoby.¹⁷⁸ Artefakt spadá svým stylem zřejmě nejbliže k typu *encolpia* koptsko-byzanského původu.¹⁷⁹

5.3.2.3 Okres Komárno

5.3.2.3.1 Hurbanovo – Bronzový náprsní křížek

Křížek [13] (kat. č. 13) se silně stylizovanou postavou v poloze Ukřižovaného.

5.3.3 Kraj Trenčínský

5.3.3.1 Okres Nové Město nad Váhom

5.3.3.1.1 Bošáca (ZemianskoPodhradie) – Olověný křížek

Olověný křížek [14] (kat. č. 14) s figurou zřejmě znázorňující Ukřižovaného.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Kolník (pozn. 16), s. 138.

¹⁷⁷ Kolník (pozn. 16), s. 138, obr. 15, s. 140.

¹⁷⁸ Kolník (pozn. 16), s. 138.

¹⁷⁹ Kolník (pozn. 16), s. 134.

¹⁸⁰ Kouřil (pozn. 5), s. 442

Závěr

Předkládaná práce se věnuje enkolpiím nalezených na území Velké Moravy a jejich vztahu k Byzanci. Představené archeologické nálezy se liší v kvalitě provedení, ale jejich ikonografické uchopení je si ve své formě podobné. V rámci této práce je věnována pozornost 14 nálezům enkolpií a náprsních křížků s figurálními motivy z oblasti Moravy a Slovenska spadající pod časový horizont 9. – 11. století s převážnou většinou nálezů s určenou dobou vzniku v 9. století. U nálezů je nemožné s naprostou jistotou zjistit jejich provenienci, zda se jedná o byzantské importy či práce místních řemeslných dílen. Vliv byzantské kultury je, ale zřejmý mimo jiné ve zpracování kapkovitých tváří kopsko-byzantského původu, používání řeckých nápisů a ikonografickém zobrazování.

Nejčastější typ Ukřižovaného na aversu křížků zachycuje jako Krista Živého. Kristus „vítězící nad smrtí“ je na kříži zobrazen s vodorovně nataženými pažemi, vztyčenou hlavou a otevřenými očima. Kristus je rovněž oděn do colobia, znaku odkazujícímu na raně křesťanské vlivy východního původu např. po vzoru který je možné vidět na památkách jako je nástěnná malba v Santa Maria Antiqua v Římě, z 8. století (provedená umělci z východní Evropy) a Rabulův evangeliář ze Sýrie, z roku 586.

Mezi nálezy a výjevy na křížcích se objevují zvláštnosti vychylující se z normy zbylých probádaných nálezů. Motiv ruky Páně na aversu křížku ze Sadů (kat. č. 5) je ojedinělým motivem. Řecký nápis na reversu křížku jenom potvrzuje jedinečnost této památky. Nález z Velké Mači (kat. č. 9) nese motiv tří postav, o jejichž identitě badatelé diskutují. Podle jejich interpretací by se mohlo jednat o Svatou Trojici či Tři Marie – analogie k trojhlavému zobrazení Svaté Trojice můžeme najít v nástěnné malbě ze 13. století na Slovenku v obci Žehra. Další zvláštností je zobrazení postavy na reversu enkopia z Trnovce nad Váhom (kat. č. 11). Postava na reversu, kterou je možné identifikovat, jako Pannu Marii s rukami pozvednutými v gestu oranta jaké je možné vidět například v konše Santa Sofia v Kyjevě z 11. století.

Popisované nálezy v sobě ukrývají důkazy o poznamenání Velké Moravy byzantskou kulturní tradicí, nesoucí se středověkou kulturou našich zemí až do ukončení doby trvání Velké Moravy.

Katalog

1. Mikulčice (Valy) – Stříbrný křížek [1]

Materiál: Stříbro

Rozměry: 4,5 x 3,2 cm

Datace: 2. polovina 9. století

Místo uložení: Archeologický Ústav Brno

Evidenční č.: 597-1022/56

Popis: Stříbrný latinský kříž [1] s figurálním vyobrazením postavy Ukřižovaného Krista. Postava na aversu má vodorovně rozpažené ruce do délky ramen kříže s viditelnými ranami po hřebecích v oblasti zápěstí. Kapkovitá hlava s obličejem s vyznačeným vousem a velkýma otevřenýma očima je lemována náznakem svatozáře. Figura je oděna do colobia, tuniky bez rukávů, sahajícímu postavě ke kotníkům. Oděv je po obvodu zdoben rýhováním. Špičky bosých chodidel směřují do stran. Nad hlavou Krista jsou vyryta písmena CCXO.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Poulík 1975, s. 124; Klanica 1974, s. 134–135; Kouřil 2014, s. 104; Kouřil 2014 (ed.), s. 436.

2. Mikulčice (Valy) – Olověný křížek [2]

Materiál: Olovo

Rozměry: 3,4 x 2,7 cm

Datace: 2. polovina 9. století

Místo uložení: Archeologický Ústav Brno

Evidenční č.: 594-295/57

Popis: Oboustranně zdobený olověný křížek [2]. Postava na aversu, zřejmě Kristus, vyplňuje celý prostor křížku. Křížek je zdoben z obou stran. Obličej figury v hlavě kapkovitého tvaru je schématicky zaznamenán, oči jsou otevřené. Ruce figury jsou

rozpažené do délky ramen kříže, Postava je zřejmě oděna do bederní roušky či do dlouhé našasné haleny. Postava na reversu je variantou na postavu z aversu. Kvalitativně je figura na zadní straně horší kvality.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Klanica 1974, s. 135; Kouřil 2014, s. 105; Kouřil (ed.) 2014, s. 437.

3. Mikulčice (Valy) – Fragmenty dvou olověných křížků [3]

Materiál: Olovo

Rozměry: 4,2 x 2,0 cm (1) – 2,3 x 2,3 cm (2)

Datace: 3. třetina 9. – počátek 10. století

Místo uložení: Archeologický Ústav Brno

Evidenční č.: 594-315/74 (1), 594-618/81 (2)

Popis: Dva olověné řecké křížky [3] zachované ve formě fragmentů, sdílejí, ale stejné zobrazení. Po obvodu křížku je vedena ozdobná linie. Ve středu je zobrazena malá postava s rozpaženýma rukama s kosočtvercovým tělem a kapkovitou hlavou.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Klanica 1974, s. 135; Kouřil 2014, s. 108; Kouřil (ed.) 2014, s. 438.

4. Dolní Věstonice (Písky) – Olověný křížek [4]

Materiál: Olovo

Rozměry: 3,5 x 4,5 cm

Datace: 3. třetina 9. – počátek 10. století

Místo uložení: Archeologický Ústav Brno

Evidenční č.: 52/49

Popis: Olověný řecký křížek [4] s vystoupeným okrajem lemujícím obvod nálezů. Ve středu se nachází postava malá postava s rozpaženými rukama s kosočtvercovým tělem a kapkovitou hlavou.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Klanica 1974, s. 135; Kouřil 2014, s. 108; Kouřil (ed.) 2014, s. 438.

5. Sady (Uherské Hradiště) – Olověný křížek s řeckým nápisem [5]

Materiál: Olovo

Rozměry: 3,7 x 2,5 cm

Datace: 3. třetina 9. století

Místo uložení: Moravské Zemské Muzeum

Evidenční č.: Sa 15/2015

Popis: Olověný křížek [5], oboustranně zdobený. Po okrajích obou stran je vedena linie. Na avers křížku je vyryta postava s kapkovitým tvarem tváře, otevřenými očima a schématicky zaznamenaným obličejem. Kolem hlavy je viditelná svatozář. Postava je umístěna na střed kříže s roztaženými rukama do konců ramen kříže. Figura je oděna do colobia, zdobeného krokvicovým ornamentem, sahajícím ke kotníkům. Špičky bosých chodidel vybočují do stran. Nad hlavou postavy se zobrazena ruka směřující dvěma nataženými prsty směrem dolů.

Revers křížku je zdoben řeckým nápisem ICX –XC – NHKA - φΩC – ZΩH.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Klanica 1974, s. 134; Poulik 1975, s. 124; Kouřil 2014, s. 105; Kouřil (ed.) 2014, s. 436.

6. Uherské Hradiště – Olověný křížek (Otakarova ulice) [6]

Materiál: Olovo

Rozměry: 3,0 x 2,2 cm

Datace: konec 9. století

Místo uložení: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

Evidenční č.: A 175 786

Popis: Olovný řecký křížek [6] s postavou vyplňující celý vnitřní prostor objektu. Obličej postavy je schématicky zobrazen, v úrovni nosu a hrudi je viditelný zásek, hlava má kapkovitý tvar. Figura má rozpažené ruce.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Frolíková-Kaliszová 2003, s. 553–573; Kouřil 2014, s. 108; Kouřil (ed.) 2014, s. 437.

7. Uherské Hradiště – Bronzový křížek (Hradební ulice) [7]

Materiál: Bronz

Rozměry: 3,4 x 2,2

Datace: 9. – 11. století

Místo uložení: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

Evidenční č.: A 234 602

Popis: Oboustranně zdobený bronzový křížek [7]. Avers je zdoben figurou zabývající celý prostor kříže. Hlava postavy má kapkovitý tvar. Ruce figury jsou vodorovně rozpažené do délky ramen kříže. Figura je oděna do haleny s dlouhým rukávem či bederní roušky.

Postava zachycená na reversu je stejně rozložená jako postava na aversu. Figura je oděna do dlouhé zdobené haleny.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Frolíková-Kaliszová 2009; Kouřil 2014, s. 105–107; Kouřil (ed.) 2014, s. 437.

8. Staré Město (Na Dvorku) – Olovený křížek [8]

Materiál: Olovo

Rozměry: 3,5 x 5,1 cm

Datace: 3. třetina 9. – počátek 10. století

Místo uložení: Archeologický Ústav Brno

Evidenční č.: 60/49

Popis: Oboustranně zdobený olověný křížek [8]. Avers zachycuje postavu s rozevřenými rukama, oděnou do dlouhého roucha, sahajícího postavě po kotníky. Špičky bosých nohou směřují do stran. Obličej je pojat se schématicky. Oči má zřejmě otevřené. Revers nese postavu ve stejném gestu a podobně ztvárněným oděvem.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Kouřil 2014, s. 105; Kouřil (ed.) 2014, s. 437.

9. Vel'ká Mača – Bronzový křížek s motivem Svaté Trojice (?) [9]

Materiál: Bronz

Rozměry: 7,2 x 4,4 cm

Datace: 10. století

Místo uložení: Archeologický ústav SAV v Nitře

Evidenční č.: x001

Popis: Bronzový latinský křížek s rytou výzdobou [9]. Na ploše křížku je motiv tří postav v hierarchickém uspořádání v řadě nad sebou. Vrchní postava má rozevřené ruce do prostoru ramen kříže s dlouhými prsty sahajícími po okraj ramen. Figury jsou oděny do tuniky s dlouhým rukávem, zdobenou šrafováním. Postavy mají schématicky ryté obličejy kapkovitého tvaru s výrazným nosem a otevřenými očima, prostřední postava má na bradě naznačený porost. Ve vrchním ramenu kříže se nachází písmena HC+C, zrcadlově převrácená. Pod nápisem, na pravé straně, je oválná díra s nejasným účelem. V bočních ramenech kříže je na levé straně vyobrazen vegetabilní motiv a po straně pravé je zachycen oválný objekt napojený na dlaň. Na horní a spodní straně křížku se nacházejí poškozené úchyty pro navázání.

Literatura: Dekan – Poulík 1985, s. 174; Dekan 1993; Kolník 1994, s. 126; Kouřil (ed.) 2014, s. 442.

10. Dojč – Olověný křížek [10]

Materiál: Olovo

Rozměry 3,5 x 4,3 cm

Datace: 3. třetina 9. – počátek 10. století

Místo uložení: Archeologický ústav SAV v Nitře

Evidenční č.: 2841

Popis: Olověný řecký křížek [10]. Okraj křížku je po obvodu zdoben linkou. Ve středu se nachází postava malá postava s rozpaženými rukama s kosočtvercovým tělem a kapkovitou hlavou.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Kouřil 2014, s. 108; Kouřil (ed.) 2014, s. 438.

11. Trnovec nad Váhom – Enkolpion [11]

Materiál: Bronz

Rozměry: 9,3 x 3,5 cm

Datace: 9. – 11. století

Místo uložení: Archeologický ústav SAV v Nitre

Evidenční č.: č. 2001

Popis: Oboustranně zdobený bronzový křížek [11] ve tvaru latinského kříže. Avers zachycuje postavu s roztaženými rukama do kraje ramen kříže. Kapkovitý obličej je schématicky zpracován. Figura je oděna do dlouhého roucha, colobia. V horní části zrcadlově převrácený nápis řecký nápis HC XC.

Ruce postavy na reversu jsou pozvednuté v gestu orans. Postava je oděna do dlouhého šatu s šátkem kolem hlavy. Hlava má kapkovitý tvar.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Točík 1971 s. 168.; Kolník 1994, s. 125–147; Kouřil (ed.) 2014, s. 442.

12. Zlaté Moravce – Pektorální zlatý křížek [12]

Materiál: Zlato

Rozměry: Nejistěno

Datace: 9. století

Místo uložení: soukromá sbírka

Evidenční č.: bez evidenčního čísla

Popis: Zlatý křížek [12] řeckého typu zdobený postavou. Hlava postavy má kapkovitý tvar, obličej s otevřenými očima je schématicky pojat. Za hlavou figury je zobrazena svatozář. Figura má natažené ruce po okraj ramen křížku a je oděna do dlouhého roucha. Puncované pozadí je zdobeno větvíčkovým pozadím a tečkovanými vpichy. Revers křížku je bez výzdoby.

Na vrchní straně se nachází výstupek na navázání.

Literatura: Kolník 1994, s. 138.

13. Hurbanovo – Bronzový náprsní křížek [13]

Materiál: Bronz

Rozměry: 3,2 x 2,6 cm

Datace: 10. – 11. století

Místo uložení: Archeologický ústav SAV v Nitře

Evidenční č.: 2002

Popis: Bronzový latinský křížek [13] se silně stylizovanou postavou. Na vrcholu ramena je přidán vidlicovitý výčnělek. V horní části je na střed vytačený kruhový otvor pro zavěšení.

Literatura: Kouřil (ed.) 2014, s. 442.

14. Bošáca – Zemianske Podhradie – Olověný křížek [14]

Materiál: Olovo

Rozměry: 2,4 x 2,4 cm

Datace: 9. Století (?)

Místo uložení: Soukromá sbírka

Evidenční č.: Bez evidenčního čísla

Popis: Olověný křížek [14] s reliéfem postavy s rozevřenými rukama do délky ramen. Celá postava je silně stylizovaná, zřejmě oblečena do dlouhé tuniky. Ve vrchním ramenu je otvor pro navázání.

Literatura: Kouřil (ed.) 2014, s. 442.

Seznam použitých zkratk

č. – číslo

kap. – kapitola

kat. – katalog

např. – například

pol. – polovina

sv. – svatý

tzv. – takzvaný

Seznam použité literatury

Petr Balcárek, *České země a Byzanc, problematika byzantského uměleckohistorického vlivu*, Olomouc 2009.

Oldřich J. Blažiček – Jiří Kropáček, *Slovník pojmů z dějin umění: Názvosloví a tvarosloví architektury, sochařství, malířství a užitého umění*, Praha 1991.

Ján Dekan – Josef Poulík, *Velká Morava: doba a umenie*, Bratislava 1985.

Jan Dekan, Po rokoch nanovo o ikonografii mačanského kríža, in: *Zborník slovenského národného múzea LXXXVII*, 1993, s. 91–98.

Otto Demus, *Byzantine Art and the West*, New York 1970.

Helen C. Evans – William D. Wixom (edd.), *The Glory of Byzantium, Art and Culture of the Middle Byzantine Era A.D. 843-1261*, New York 1997.

Helen C. Evans (ed.), *Byzantium: Faith and Power (1261-1557)*, New York 2004.

Drahomíra Frolíková-Kaliszová, Olovený křížek z Uherského Hradiště, Otakarovy ulice, *Archelogia historica*, 2003 č. 1. s. 553–560.

Drahomíra Frolíková-Kaliszová, Bronzový křížek z Uherského Hradiště, *Archelogia historica*, 2009, č. 1, s. 563–574.

Zdeněk Klanica, *Práce klenotníků na slovanských hradištích*, Praha 1974.

Zdeněk Kládica, Náboženství a kult, jejich odraz a archeologických pramenech, in: Bohuslav Chropovský – Josef Poulík, *Velká Morava a počátky československé státnosti*, Praha 1985, s. 107–139.

Titus Kolník, Ikonografia, datovanie a kultúrno-historický význam enkolpiónu z Velkej Mače, *Slovenská Archeológia XLII*, č. 1, 1994. s. 125–153.

Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014.

Pavel Kouřil, Archeologické doklady křesťanství v památkách hmotné kultury 9. až 10. století na Moravě se zaměřením na křížky, in: Pavel Kouřil a kol, *Cyriometodějská misie a Evropa – 1150 let od příchodu soluňských bratří na Velkou Moravu*, Brno 2014, s. 102–113.

Andreas Kulzer, *Byzanc: dějiny – společnost – kultura*, Červený Kostelec 2016.

Jana Kybalová – Dagmar Stará – Libuše Urešová – et al., *Dějiny uměleckého řemesla a užitého umění v českých zemích*, [Díl 1], *Od Velké Moravy po dobu gotickou*, Praha 1999.

Lubor Niederle, Byzantské šperky v Čechách a na Moravě, *Památky Archeologické XXXV.*, 1927, s. 338–352.

Lubor Niederle, *Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV.–X. století*, Praha 1930.

Elisabetha Lucchesi Palli – Jászai Géza, Kreuzigung Christi, in: *Lexikon der christicken Ikonographie*, Bd. 2, Freiburg 1970, sl. 606–542.

Josef Poulík, *Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských*, Praha 1975.

David Talbot Reis, *Byzantské umenie*, Bratislava 1968.

Jan Royt, *Slovník biblické ikonografie*, Praha 2006.

Francis Salet. Orfévrerie, *Bulletin Monumental*, 1966, s. 424.

Gertrud Schiller, *Ikonographie der christicken Kunst, Die Passion Jesu Christi*, Bd. 2, Güterslok 1966.

Anton Točík, Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei (I), *Slovenská Archeológia* XIX-1, 1971, s.135–214.

Dušan Třeštík, *Vznik Velké Moravy. Moravané, Čechové a střední Evropa v letech 791 – 817*, NLN 2010.

Vladimír Vavřínek, Antické tradice na Velké Moravě, *Filozofické listy*, č. 3, 1978, s. 129–139.

Vladimír Vavřínek, *Cyril a Metoděj mezi Konstantinopolí a Římem*, Praha 2013.

Štefan Vragaš, *Život sv. Konštantína Cyrila a Život sv. Metoda*, Martin 1991.

Klaus Wessel – Marcell Restle et al., *Reallexikon zur byzantischen Kunst*, Bd. 2, Stuttgart 1971.

Bohumil Zlámal, *Příručka českých církevních dějin*, Olomouc 1949.

Internetové zdroje

Jan Royt, *Románské změny v Evropě - 2 část; Velká Morava; Románské umění v Čechách*, https://www.youtube.com/watch?v=Y1a6EaEU_2c, vyhledáno 10. 5. 2021.

Seznam obrázkové přílohy

Obr. 1/ Mikulčice (Valy) – Stříbrný křížek. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 436.

Obr. 2/ Mikulčice (Valy) – Olověný křížek, avers + revers. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 437.

Obr. 3/ Mikulčice (Valy) – Fragmenty dvou olověných křížků. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 438.

Obr. 4/ Dolní Věstonice (Písky) – Olověný křížek. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 438.

Obr. 5/ Sady (Uherské Hradiště) – Olověný křížek s řeckým nápisem. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 436.

Obr. 6/ Uherské Hradiště – Olověný křížek (Otakarova ulice). Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 437.

Obr. 7/ Uherské Hradiště – Bronzový křížek (Hradební ulice). Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 437.

Obr. 8/ Staré Město (Na Dvorku) – Olověný křížek. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 437.

Obr. 9/ Velká Mača – Bronzový křížek s motivem svaté trojice. Reprodukováno z: Ján Dekan – Josef Poulik, *Velká Morava: doba a umenie*, Bratislava 1985, s. 197.

Obr. 10/ Dojč – Olověný křížek. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 438.

Obr. 11/ Trnovec nad Váhom – Enkolpion. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 442.

Obr. 12/ Zlaté Moravce – Pektorální zlatý křížek. Reprodukováno z: Titus Kolník, Ikonografia, datovanie a kultúrno-historický význam enkolpiónu z Veľkej Mače, *Slovenská Archeológia* XLII, č. 1, Bratislava 1994, s. 139.

Obr. 13/ Hurbanovo – Bronzový náprsní křížek. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 442.

Obr. 14/ Bošáca (Zemianske Podhradie) – Olověný křížek. Reprodukováno z: Pavel Kouřil (ed.), *Velká Morava a počátky křesťanství*, Brno 2014, s. 442.

Obrázková příloha

Obr. 1/ Mikulčice (Valy) – Stříbrný křížek

Obr. 2/ Mikulčice (Valy) – Olověný křížek, avers + revers

Obr. 3/ Mikulčice (Valy) – Fragmenty dvou olověných křížků

Obr. 4/ Dolní Věstonice (Písky) – Olověný křížek

Obr. 5/ Sady (Uherské Hradiště) – Olověný křížek s řeckým nápisem, avers + revers

Obr. 6/ Uherské Hradiště – Olověný křížek (Otakarova ulice)

Obr. 7/ Uherské Hradiště – Bronzový křížek (Hradební ulice)

Obr. 8/ Staré Město (Na Dvorku) – Olověný křížek, avers + revers

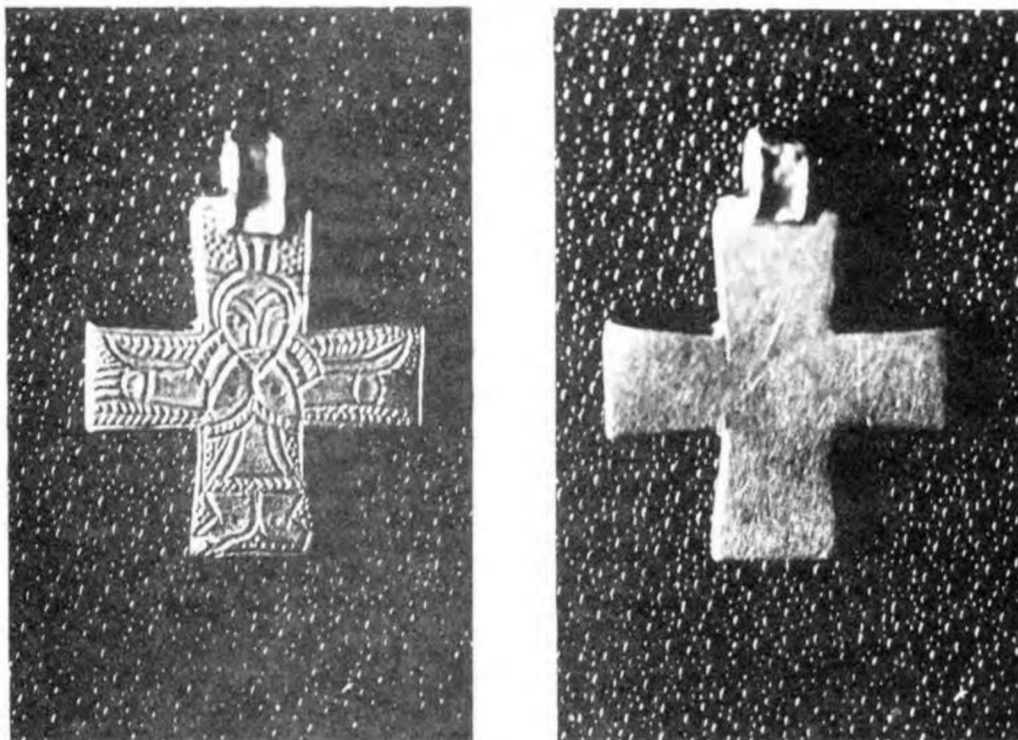
Obr. 9/ VelkáMača – Bronzový křížek s motivem Svaté Trojice (?)

Obr. 10/ Dojč – Olověný křížek

Obr. 11/ Trnovec nad Váhom – Eknolpion, avers + revers

Obr. 12/ Zlaté Moravce – Pektorální zlatý křížek

Obr. 13/ Hurbanovo – Bronzový náprsní křížek

Obr. 14/ Bošáca (Zemianske Podhradie) – Olověný křížek

Anotace

Jméno a příjmení:	Kateřina Portešová
Název práce:	Enkolpia Velké Moravy – křížky s figurální motivikou
Název práce v angličtině:	Enkolpia of Great Moravia - crosses with figural motifs
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Ing. Pavol Černý
Rok obhajoby:	2021
Anotace práce:	Tato bakalářská práce se zabývá křížky zdobenými figurálními motivy nalezenými na území Velké Moravy po příchodu byzantské misie v období začínajícím 9. stoletím a reflektuje vztah a kontakty mezi oběma říšemi. Práce se výhradně zaměřuje na styl a formu křížků určených k nošení. Pektorální křížky jsou popsány a zařazeny do katalogu podle místa nálezu.
Klíčová slova:	Enkolpion, Velká Morava, Byzance, Křížky
Anotace v angličtině:	This Bachelor's diploma thesis is dealing with crosses with figural motifs found in the lands of Great Moravia after the coming of Byzantine mission in the age starting with the 9th century and is reflecting the relationship and contacts between both lands. The thesis is primarily focused on the style and form of crosses meant to be worn. Pectoral crosses are described and sorted into a catalog based on their place of discovery.
Klíčová slova v angličtině:	Enkolpion, The Great Moravia, Byzantium, Crosses
Přílohy vázané v práci:	Vložené CD
Rozsah práce:	52 stran, 73 490 znaků včetně mezer
Jazyk práce:	Český